

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

AİGAİ BOULEUTERİONU'NDAN ELE GEÇEN FİĞÜRLÜ BİR STEL
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ASİL YAMAN

DANIŞMAN
PROF. DR. AYŞE AYDIN

MAYIS 2012
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

AIGAI BOULEUTERIONU'NDAN ELE GEÇEN FİGÜRLÜ BİR STEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ASİL YAMAN

DANIŞMAN
PROF. DR. AYŞE AYDIN

TEMMUZ 2012
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

AIGAI BOULEUTERIONU'NDAN ELE GEÇEN FİĞÜRLÜ BİR STEL

ASİL YAMAN

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16.09.2012

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16.08.2012

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayşe AYDIN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Adnan DİLER

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

TEMMUZ 2012

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 25/07/2012 tarih ve 561/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24.maddesine göre, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Asil YAMAN'ın "Aigai Bouleuterionu'ndan Ele Geçen Figürlü bir Stel" adlı tezini incelemiş ve aday 16/08/2012 tarihinde saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ~~60~~ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ~~başarılı~~ olduğuna ~~kararı~~ ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayşe AYDIN

Üye

Prof. Dr. Adnan DİLER

Üye

Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Aigai Bouleuterionu’ndan Ele Geçen Figürlü bir Stel” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/09/2012
Asil YAMAN

ÖNSÖZ

“Aigai Bouleuterionu'ndan Ele Geçen Figürlü bir Stel” adlı tez çalışmasındaki amaç, Aigai stelinin, diğer Hellenistik Dönem stelleri ile aralarındaki tipolojik, ikonografik ve stilistik benzerlerini belirlemek, atölye farklarını tespit ederek, üretim yeri önerisi getirmek ve stelin üretim tarihi önerisinde bulunarak, hangi amaçlarla Bouleuterion yapısında kullanılmış olduğunu belirlemektir.

Bu önemli eser üzerinde çalışmama izin veren ve gerek lisans, gerekse de yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen, kazı başkanımız Sayın hocam Prof. Dr. Ersin Doğer'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın son aşamasındaki değerli katkıları dolayısıyla Sayın hocam Prof. Dr. Ayşe Aydın'a; antik metinlerin değerlendirilmesinde desteklerini gördüğüm Öğr. Gör. Dr. Güray Ünver'e ve her koşulda yanımda olan çok sevgili aileme teşekkürlerimi sunarım.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ		
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN	MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.	
Soyadı : YAMAN		
Adı : ASİL	Kayıt No:	
TEZİN ADI		
Türkçe : Aigai Bouleuterionu'ndan Ele Geçen Figürlü bir Stel		
Y. Dil : A Figured Stel From Aigai Bouleuterion		
TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
X	O	O
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite	: T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	
Fakülte	: Edebiyat Fakültesi	
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Diğer Kuruluşlar	:	
Tarih	:	
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayınlayan	:	
Basım Yeri	:	
Basım Tarihi	:	
ISBN	:	
TEZ YÖNETİCİSİNİN		
Soyadı, Adı	: Ayşe AYDIN	
Ünvanı	: Prof. Dr.	

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 81

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Hellenistik Dönem Mezar Steli

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Aiolis
2. Aigai
3. Bouleuterion
4. Hellenistik
5. Mezar
6. Stel

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Aeolis
2. Aegae
3. Bouleuterion
4. Hellenistic
5. Grave
6. Stel

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	X
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	O
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	O

Yazarın İmzası:

Tarih : 10/09/2012

ÖZET

Aigai Bouleuterionu 2005 yılı kazı çalışmaları sırasında, yapının doğu cephesinde, kuzeyden ikinci giriş önünde üç parça halinde mermer bir stel ele geçmiştir. Günümüzde Manisa Arkeoloji müzesi'nde bulunan stel, enine kullanım gören, tek resim alanına sahip bir mezar stelidir. Stelin her iki yanında sahnenin pilasterler ile sonlanıyor olması ve üst yapısının iki fascialı arşitrav şeklinde betimlenmiş olmasından dolayı naiskos stel grubunda değerlendirilir.

Eser üzerinde betimlenen figürler yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Sahnede, kline üzerinde uzanmış, iki genç erkek ve onların ayakucunda diphros üzerinde profilden betimlenmiş bir kadın betimi bulunmaktadır. kline önünde, üzerinde yiyeceklerin bulunduğu dikdörtgen bir masa yer alır. Sahnenin solunda bir hizmetçi, sağ tarafta ise bir atla birlikte tasvir edilmiş bir figür bulunmaktadır. Sahnenin üst kısmını uzananlara ait olduğu düşünülen zırhlar ve kithara tamamlamaktadır.

Stel üzerinde, cenaze ziyafeti olarak adlandırılan sahne betimlenmiştir. Kökenleri yakın doğuda ve Anadolu-Pers sanatı kabartmalarında görülür. Hellenistik dönemde ise özellikle mezar stelleri üzerinde, ölen kişinin kahramanlığı ve soyluluğunu vurgulamak amacıyla bu tip sahneler kullanım görmüştür.

Aigai steli stilistik açıdan incelendiğinde, stel üzerinde tasvir edilmiş figürlerin, düzensiz ve ışık-gölge oyunu yapan derin kıvrımlara sahip kumaş detayları, kline üzerinde uzanan figürlerin saçlarındaki barok tasvir ve gözlerin derin işlenmesinden kaynaklı patetik ifade ile betim alanının daraltılmamış olması gibi sebeplerle İ.Ö. 160-150 tarihlerinde Pergamon'da üretilmiş olmalıdır. Eserin meclis binasına İ.Ö. 17 depremi sonrasında yapılan onarımlar sonrasında getirildiği ve yapıda süsleme amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Aiolis, Aigai, Bouleuterion, Hellenistik, Mezar, Stel

ABSTRACT

During the 2005 excavations of the Aigai Bouleuterion, a stele consisting of three fragments was recovered on the east side of the building in front of the second door from the North. The stele, currently located in the Manisa museum, has a single depiction running over the length. The fact that the stele has two plasters, and that the upper part is depicted as an architrave with a double fascia, stylistically puts this stele into the naiskos group.

The figures are made in high relief. The scene depicts two young men lying down on a kline with at their feet end a woman depicted from the profile sitting on a diphros. In front of the kline is a rectangular table with a meal depicted on top of it. On the left of the table, a servant and on the right of the table is a figure depicted together with a horse. Depicted at the top of the scene is armour and a chiton which might have belonged to these two young men.

A funerary scene is shown on this particular stele of which its origins can be traced back to the Near – Eastern, Persian Anatolian reliefs. Especially in the stelae of the Hellenistic period, these stelae were used to emphasize the heroism and the (high) social status of the deceased.

When we look at the stylistic properties of the stele from Aigai, we can see that the figures have clothes with deep randomly arranged folds which give room for shadow play, and that the hair of the figures display a baroque style and that the eyes have a pathetic expression. Together with the fact that the frame wasn't shrunken, we can place this stele around 160 – 150 B.C. and is of Pergamene production. It is plausible that the stele was reused during the repairs of the council building as an ornamental element after the earthquake which occurred in 17 B.C.

Keywords

Aeolis, Aegae, Bouleuterion, Hellenistic, Grave, Stele

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
MODERN KAYNAKÇA VE KISALTMALARI	III
ANTİK KAYNAKÇA VE KISALTMALARI	XII
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. HELLEN DÜNYASINDA STEL	3
1.1. STEL TİPOLOJİSİ	3
1.2. BATI ANADOLU’DA HELLENİSTİK DÖNEMDE STEL ÜRETEN MERKEZLER	8
BÖLÜM 2. AIGAI BOULEUTERION STELİ	10
2.1. AIGAI’İN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL ÇEVRE	10
2.2. AIGAI BOULEUTERİONU	16
2.3. STELİN TANIMLANMASI	18
BÖLÜM 3. STELİN STİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ VE ANALOJİ ...	20
3.1. STELDE GÖRÜLEN SAHNENİN İKONOGRAFİK KÖKENİ VE GELİŞİMİ	21
3.2. SAHNEDE BETİMLenen İNSAN FİGÜRLERİ	25
3.2.1. Kline Üzerinde Uzananlar	25
3.2.2. Kline Başında Oturan Kadın	28
3.2.3. Saki/Hizmetçi	32
3.2.4. Seyis/Binici	36
3.3. SAHNEDE BETİMLenen HAYVAN FİGÜRLERİ	38
3.3.1. Yılan	39
3.3.2. At	41
3.4. SAHNEDE KULLANILAN EŞYALAR	44
3.4.1. Zırhlar	44
3.4.2. Kline ve Mensa	45
3.4.3. Diphros	47
3.4.4. Diğerleri (Kithara, Yiyecekler, Perde)	48
BÖLÜM 4. STELİN TARİHLENDİRİLMESİ VE ÜRETİM MERKEZİ	49
BÖLÜM 5. SONUÇ	52

LEVHALAR LİSTESİ	53
LEVHALAR	56

MODERN KAYNAKÇA VE KISALTMALARI

- AA Archäologischer Anzeiger.
- Akurgal 1997 E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi (1997).
- Akurgal 2001 E. Akurgal. The Hattian and Hittite Civilizations. Publications of the Turkey Ministry of Culture. Art series 329 (2001).
- Angiolillo 1997 S. Angiolillo, “Il rilievo dal Bouleuterion di Iasos: proposte di lettura”, I. Jenkins-G. B. Waywell (Ed), Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese, 1997, 105-108.
- Atalay 1988 E. Atalay, Hellenistik Çağ’da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri (1988).
- Atalay 1990 E. Atalay, “Doğu Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri”, X. TTK 1. Cilt, 1990, 285-292.
- Berges 1986 D. Berges, Hellenistische rundaltäre Kleinasiens (1986).
- Baughan 2004 E. P. Baughan, Anatolian Funerary Klinai: Tradition and Identity (2004).
- BCH Bulletin de correspondance hellénique.

- Bishop 1988 M. C. Bishop, "Cavalary Equipment of the Roman Army in the First Century A.D.", Coulston J. C. (Ed), Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference, BAR 394, 1988, 67-89.
- Cook 1972 R. M. Cook, Greek Painted Pottery (1972).
- Boardman 2003 J. Boardman, (Çev. Gürkan Ergin), Siyah Figürlü Atina Vazoları (2003).
- Boardman 2002 J. Boardman, (Çev. Gürkan Ergin), Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem (2002).
- Boardman 1995 J. Boardman, Greek Sculpture, The Classical Period (1995).
- Boardman 1994 J. Boardman, The Diffusion of Classical Art in Antiquity (1994).
- Bohn- Schuchardt 2004 R. Bohn- C. Schuchardt (Yayınlanmamış Çev. O. Kürşat Serttürk, M. Hamdi Kan), Altertümer von Aegae (2004).
- Borchhardt 1968 J. Borchhardt, Epichorische, "Graeko -persisch beeinflusste Reliefs in Kilikien", IstMitt 18, 1968, 161-211.
- Bugnon 2006 S. Bugnon, "Asia Minor Grave Stelai of the Hellenistic Period: An iconography of the Society", O. Özbek (Ed.), Funeral Rites, Rituals and Ceremonies From Prehistory to Antiquity, 2006 123-128.

- Bruns Özgan 1987 C. Bruns Özgan, “Lykische Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.”, *IstMitt* 33, 1987, 184-199.
- Carroll 1983 P. M. Carroll, *Greek Classical and Hellenistic Stone Relief Sculpture with Landscape Motifs* (1983).
- Clairmont 1967 C. W. Clairmont, “The Grave Reliefs from Byzantium”, *BCH* 91, 1967, 451-468.
- Cremer 1992 M. Cremer, *Hellenistische-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien I: Mysien* (1992).
- Çekilmez 2008 M. Çekilmez, *Tire Müzesinden Hellenistik ve Roma Dönemi Mezar Stelleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2008).
- Dentzer 1982 J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couche dans le Proche-Orient et le monde Grec du VIIe au Ive siecle Avant J.-C.*, *BEFAR* 246, (1982).
- Diepolder 1965 H. Diepolder, *Die attischen Grabreliefs des 5. Und 4. Jhr. v. Chr.* (1965)
- Dinsmoor 1975 W. B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece: an Account of its Historic Development* (1975).
- Doğer 2007 Doğer E., Doğer L., Tül Ş., Sezgin Y., Önder M., Akat S., Kan M.H., Yener B., Dereboylu E., Türkan Ü., Atay E., Şahan M., Genç F., Serttürk O.K., Çakır İ.S., “Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları”, *XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı 1* (Ankara, 2007), 207-232.

- Doğer 2006 E. Doğer, İzmir'in Smyrnası, Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar (2006).
- Dumanlıoğlu 2005 C. Dumanlıoğlu, Klasik Dönem Lykia Mezar İkonografisinde Kadın (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2005).
- Dunbabin 2003 K. M. D. Dunbabin, "The waiting servant in later Roman art: Special Issue: Roman Dining", AJP 124, No.3, 443-468.
- Fabricus 1999 J. Fabricus, Die Hellenistischen Totenmahlreliefs, Grabrepräsentation und Wertvorstellungen in Ostgriechischen Städten (1999).
- Felsch 1973 R. Felsch, "Ein hellenistisches Totenmahlrelief aus Mytilini", AA 88, 1973, 89-94.
- Fıratlı 1965 N. Fıratlı, "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", Belleten 29, 1965, 263-324.
- Grossman 2001 J. B. Grossman, Greek Funerary Sculpture: Catalogue of the Collections at the Getty Villa (2001).
- Hansen 2008 S. S. Hansen, "Hellenistic Totenmahl Reliefs From the Halicarnassos Peninsula", P. Pedersen (Ed), Halicarnassian Studies V, 2008, 119-136.
- Hausmann 1960 U. Hausmann, Griechische Weihreliefs (1960).

- Higgins 2009 C. M. Higgins, Popular and Imperial Response to Earthquake in the Roman Empire (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2009).
- Hiller 1975 H. Hiller, Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr. (1975).
- Hitzl 1991 I. Hitzl, Die Griechischen Sarkophage der Archaischen und Klassischen Zeit (1991).
- Horn 1972 R. Horn, "Hellenistische Bildwerke auf Samos", SAMOS XII, 1972, 1-239.
- Ist.Mitt. Istanbuler Mitteilungen.
- Johansen 1951 K. F. Johansen, The Attic Grave Reliefs of the Classical Period (1951).
- Kiepert 1840 H. Kiepert, Atlas von Hellas und den hellenischen Kolonien (1840).
- Kleiner 1984 G. Kleiner, Tanagrafiguren (1984).
- Kosmetatou 2003 E. Kosmetatou, "The Attalids of Pergamon, in Andrew Erskine", Andrew Erskine (Ed.), A Companion to the Hellenistic World, 2003, 159–174.
- Kurtz-Boardman 1971 D.C. Kurtz-J. Boardman, Greek Burial Customs (1971).
- Linfert 1976 A. Linfert, Kunstzentren Hellenistischer Zeit. Studien an Weiblichen Gewandfiguren (1976).

- Lee 2004 J. H Lee, Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2004).
- Lockwood 2005 S. Lockwood, “Reading a Fourth-Century B.C. Sepulchral Relief in Northern Lycia: Iconography, Influence and Identity”, B. Varkıvaç, J. Courtils, K. Dörtlük, M. D. Alparlan, R. Boyraz, T. Kahya (Ed.) III. Likya Sempozyumu (2006), 409-421.
- Macridy 1911 T. Macridy, “Reliefs Greco-Perses de la Region de Dasclion”, BCH 37, 1911, 340-358.
- Malay 1992 H. Malay, Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması (1992).
- Mango 2008 C. Mango, (Çev. G. Ç. Güven), Bizans. Yeni Roma İmparatorluğu (2008).
- Mitropoulou 1976a E. Mitropoulou, Horses’ and Snake Banquet Reliefs and Their Meaning (1976).
- Mitropoulou 1976b E. Mitropoulou, Five Contributions to the Problems of Greek Reliefs (1976).
- Möbius 1971 H. Möbius, “Zu den Stelen von Daskyleion”, AA 86, 1971, 442-455.
- Neumann 1979 G. Neumann, Probleme des Griechischen Weihreliefs (1979).

- Nollé 1992 M. Nollé, Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion (1992).
- Papaefthimiou 1992 W. Papaefthimou, Grabreliefs Späthellenistischer und Römischer Zeit aus Sparta und Lakonien (1992).
- Payne 1971 H. Payne, Necrocorinthia: A Study of Corinthian Art in the Archaic Period (1971).
- Pfuhl-Möbius 1977 E. Pfuhl-H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs I (1977).
- Pfuhl-Möbius 1979 E. Pfuhl-H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs II (1979).
- Polat 1998 G. Polat, Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi 1998).
- Polat 1995 G. Polat, "Mysia'dan İki Yeni Stel", Arkeoloji Dergisi III, 1995, 111-116.
- Polat 1991 G. Polat, Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1991).
- Pinkwart 1973 D. Pinkwart, "Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia", Ant.Pl.12, 1973, 149-158, Taf. 49-56.
- RE Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft Supplement.

- Richter 1966 G. M. A. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans* (1966).
- Richter 1953 G. M. A. Richter, *Animals in Greek Sculpture* (1953).
- Richter 1930 G. M. A. Richter, *A History of Greek, Etruscan and Roman Furniture* (1930).
- Ridgway 1989 B. S. Ridgway *Hellenistic Sculpture III: The Styles of ca. 100-31 B.C.* (1989).
- Schefold 1960 K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst* (1960).
- Saraçoğlu 2004 A. Saraçoğlu, "Hellenistik Döneme Ait Bir Mezar Steli", *Olba IX*, 2004, 181-198.
- Saraçoğlu 1997 A. Saraçoğlu, *Antakya Yöresi Mezar Stelleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi 1997).
- Schmaltz 1983 B. Schmaltz, *Griechische Grabreliefs* (1983).
- Schmidt 1991 S. Schmidt, *Hellenistische Grabreliefs* (1991).
- Spillecke 1985 M. C. Spillecke, *Landscape Depictions in Greek Relief Sculpture* (1985).
- Thönges-Stringaris 1965 R. Thönges- N., Stringaris, "Das Griechische Totenmahl", *AM 80*, 1965, 1-99.
- Tofi 2006 M. G. Tofi, "The Banquet Iconography in the Funerary Reliefs of Archaic and Classical Lycia", B. Varkıvanç,

- J. Courtils, K. Dörtlük, M. D. Alparslan, R. Boyraz, T. Kahya (Ed.), (2006), 829-845.
- Şahin 2000 M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları (2000).
- Özek 2003 H. Özek, Doğada Güç Birlikteliği: İnsan ve At (2003).
- Queyrel 2003 F. Queyrel, Les Portraits Des Attalides, Fonction et Representation (2003).
- Wulfmeier 2005 J. C. Wulfmeier, Griechische Doppelreliefs (2005).
- Yaylalı 1979 A. Yaylalı, Hellenistik Devir İzmir Kökenli, Figürlü Mezar Stelleri (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi 1979).
- Zanker 1993 P. Zanker, "The Hellenistic Grave Stelai from Smyrna: Identity and Self-Image in the Polis", A. Bulloch (Ed.), Images and Ideologies; Self definition in the Hellenistic World, 1993, 212-254.
- Zapheirpoulou 1991 Ph. Zapheirpoulou, "Banquets funéraires sur des reliefs de Paros", BCH 115, 1991, 525-543.

ANTİK KAYNAKÇA VE KISALTMALARI

- Artem. onir Artemidoros Daldianos (Ephesios) Onirocriticon, ed. R.A. Pack, Artemidori Daldiani onirocriticon libri V. 1963: 1-324.
- Hdt Herodotos, Historiai; Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotus. With an English translation by A. D. Godley I-IV. London, 1975 (The Loeb Classical Library).
- Herodotos, Herodot Tarihi. (Çev.: M. Ökmen-A. Erhat), 1991.
- Ksen. hell. Ksenophon, Hellenika; Kullanılan Metin ve Çeviriler: Xenophon, Hellenica. With an English translation by C. L. Brownson and O. J. Todd I-III. 1961 (The Loeb Classical Library).
- Ksen. Kyr. Ksenophon, Kyrou paideia, Kullanılan Metin ve Çeviriler: Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, 5 and 6. Walter Miller. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd. 1914.
- Lukian. De luctu Lukianos, De luctu, (Kullanılan Metin ve Çeviriler: Lucian, De luctu, ed. A.M. Harmon, Lucian, Vol. 4. 1961, 112-130.
- Plat. leg. Plato. Plato in Twelve Volumes, Vols. 10 & 11 translated by R.G. Bury. 1967 - 1968.

- Plin. nat. (Yaşlı Plinius) G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*; Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny Natural History. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Skyl. Skylaks, *Periplous*; Kullanılan Metin ve Çeviri: *Periplus Scylacis*, C. Müller (Ed.) *Geography Graeci Minores I* (1990).
- Strab. Strabon, *Geographika*; Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
- Strabon, *Geographika*, (Çev. A. Pekman), *Antik Anadolu Coğrafyası* (2005).
- Tac. ann. Tacitus, *Annales*; Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson. 1969 (The Loeb Classical Library).

Diğer Kısaltmalar

Abb.	Abbreviations.
A.g.e	Adı geçen eser.
Beil.	Beilage.
bkz.	Bakınız.
cm.	Santimetre.
Çev.	Çeviren.
İ.Ö.	İsa'dan Önce.
İ.S.	İsa'dan Sonra.
Kat. Nr.	Katalog Numarası.
krş.	Karşılaştırma
Lev.	Levha.
m.	Metre.
Mus. Nr.	Museum Number
Taf.	Tafeln.
Pl.	Planche.
Res.	Resim.
vd.	Ve devamı.

GİRİŞ

Aiolis bölgesindeki arkeolojik araştırmalar, sınırlı sayıda kazı ve yüzey araştırmasıyla gerçekleştirilmektedir. Aiolis'in iç kesiminde kazısı yapılan tek kent olan Aigai'de ele geçen buluntular, bölge ve kent arkeolojisi için oldukça önemlidir. Kentle ilgili yayın sayısının azlığı, kazılar sonucu elde edilen verilerin değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla çalışma konusu olarak Aigai Bouleuterionu'nda doğu cephe, kuzeyden ikinci giriş önünde, 2005 yılı kazılarında ele geçen olan bir stel seçilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Hellen dünyasında stellerin anlamı ve tipolojisi hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Batı Anadolu'da Hellenistik Dönemde üretimi yaptığı tespit edilen merkezlerin genel özellikleri sunulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle eserin ele geçmiş olduğu kent olan Aigai'nin coğrafi konumu, tarihsel çevresi ve araştırma tarihçesi verilmiştir. Buna ek olarak stelin bulunduğu bouleuterion'un (meclis binası) yapısı ve kazıları değerlendirilmiştir. Bu bölümde son olarak yontunun detaylı olarak tanımlanması yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, eser üzerinde görülen sahnenin ikonografik açıdan kökenleri ve gelişimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra stelin üzerinde görülen insan ve hayvan figürlerinin stil incelemeleri yapılmış ve başta Batı Anadolu olmak üzere diğer merkezlerdeki benzerleriyle karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra eserin sahip olduğu yüksek kabartma dolayısıyla, diğer heykeltıraşlık eserleri ile de stil bakımından analojisi sunulmuştur. Üçüncü bölümün son kısmını ise yontuda tasvir edilmiş eşyaların değerlendirmesi oluşturmaktadır.

Dördüncü bölümde, stelin genel değerlendirmeleri sonucunda üretim merkezi ve tarihlendirme önerisi getirilmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkacak sonucun Aiolis bölgesinde stratejik konumuyla özel Aigai kentine ve arkeolojisine katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Tezin yazımında modern kaynakça ve kısaltmaları, Adalya Yayın esaslarına uygun olarak uyarlanmıştır. Antik kaynakça ve kısaltmalarında ise, Der neue Pauly esaslarının Türkçe uyarlamaları kullanılmıştır.

BÖLÜM 1. HELLEN DÜNYASINDA STEL

1.1. Stel Tipolojisi

Yunanca kelime anlamına bakılacak olduğunda stel, “dik duran” anlamına gelmektedir¹. Ancak bu basit tanımın dışında, steller birçok kültürde ve çeşitli tiplerde, geniş bir zaman diliminde kullanılmıştır. Ölü kültü ile ilişkili olarak ortaya çıkmış olduğu düşünülen steller için, G. M. A. Richter ve J.L. Larson, Lakonia’da bulunan bir grup adak stelini, mezar stellerine öncü olabilecekleri görüşündedir². Bu görüş dışında stellerin, ölen kişinin *Domus Aeternası*’nda (Ebedi ev) yattığı yeri sonsuza kadar işaretlemek amacıyla konulan ilk mezar uygulaması olduğu görüşü bulunmaktadır.

Hellen dünyasında mezar stellerine geçmeden önce, bu eserleri İ.Ö. 14. yüzyıldan itibaren Asur’da görmekteyiz. Asur örneklerinin ön yüzünde ölen kişinin yalnızca tasviri yer almakta ve adı belirtilmekteydi³. Hellen dünyasında ise ilk stel örnekleri Kıta Yunanistan’da Geç Myken Dönemi’nde, Mykenai yerleşiminde ve oda mezarların içerisinde, duvar içine yerleştirilmiş olarak kullanım görmüştür⁴. Kıta Yunanistan’da bir başka önemli merkez olan Attika’da ise bu tip yontular, İ.Ö. 10. yüzyılda görülür. Aynı dönemde Eleusis ve Thera yerleşimlerinde de benzer steller bulunmuştur. K. F. Johansen bu mezar stellerini düzensiz, dikdörtgen bloklar olarak nitelendirmektedir⁵.

Hellen dünyasında ilk figürlü örnek, Girit’te Prinias yakınlarında ele geçmiştir. Stelin ön yüzünde kazıma tekniğiyle ölen kişinin tasviri yapılmış ve boyanmıştır. İ.Ö. 7. yüzyıl ortalarına tarihlenen tasvir Girit’e özgü olarak nitelendirilmektedir⁶.

¹ Liddell 1901, 173.

² Larson 1995, 48; Ayrıca Bkz. Hausmann 1960, 1 vd.; Neumann 1979, 1 vd.

³ Johansen 1951, 70 vd.

⁴ Kurtz-Boardman 1951, 179 vd.

⁵ Johansen 1951, 65 vd.

⁶ Johansen 1951, 80.

Stel üzerinde bir figürün kabartma tekniğiyle işlendiği ilk örnek Paros'ta ele geçen bir mezar stelidir. İ.Ö. 7. yüzyıl sonlarına tarihlenen stel üzerinde bir erkek betimi yer almaktadır⁷. Tasvir profilden ve oturur şekilde yapılmıştır. Yine Paros'ta ele geçen bir başka eser ise ilk figürlü adak steli olarak değerlendirilmektedir. Bu stel de yukarıdaki örnekle aynı döneme tarihlenmektedir. İ.Ö. 7. yüzyıl sonlarından itibaren stellerin, çağdaş heykeltıraşlık stilleri ile paralel bir gelişme gösterdiği ifade edilir. Stellerin kronolojik gelişimi bu seyri izlerken, M. Şahin, tipolojik olarak stelleri, genel anlamda *Tek Resim Alanlı Steller* ve *Betimi Katlı olan Steller*, olarak iki ana tipe değerlendirmektedir⁸.

Tek resim alanlı steller, Hellenistik Dönemle birlikte mimari yapıların ön cephesi gibi işlenmiş bir çerçeveye sahiptir⁹. Ancak herhangi bir çerçeveye sahip olmayan yontular da ele geçmektedir. G. Neumann, tek resim alanına sahip stelleri de kendi içerisinde *Alınlıklı* ve *Alınlıksız* olarak ikiye ayırır.

Alınlıklı steller de kendi aralarında Üçgen Alınlıklı ve Kemer Alınlıklı olmak üzere iki silt gruba ayrılır. Alınlık, genellikle dörtgen forma sahip stellerin üst kısmında, varsa arşitrav üzerinde ya da doğrudan iki yanda yer alan pilasterlerin üzerinde yükselirler. Sade, üçgen bir alınlık kullanılan eserler de görülmektedir. Mezar stellerinde bu tip alınlık kullanımı ilk kez Arkaik Dönem'de görülür¹⁰. Akroterlerin içi çoğu zaman boş bırakılırken, kaliteli örneklerde yaprak şeklinde çizgisel detayların verildiği görülür.

İ.Ö. 3. yüzyıl örneklerinde arşitravdan sonra alınlık çizgisel olarak belirtilmekte ve bunun dışındaki mimari öğelere yer verilmemektedir. Hellenistik Dönem boyunca alınlık ve resim alanı arasında belirgin bir fark yoktur. Ancak Roma imparatorluk Dönemi'nde, resim alanı ile alınlık arasında farklılık açıkça gözlenmektedir. Çünkü arşitrav ortadan kalkmış ve üçgen alınlığın ortası kalkan ve rozet gibi motiflerle

⁷Zafiropulos 1960, 245 Lev. 212.

⁸Şahin 2000, 3 vd.

⁹Akroter, Fascia, Alınlık ve iki yanda yer alan paye gibi mimari öğeler bu tip stellerde kullanılmaktadır. Bkz. Fıratlı 1965, 271.

¹⁰Neumann 1979, 31 Taf. 17a

bezenmeye başlanmıştır¹¹. Üçgen Alınlıklı Steller dışında bir diğer Alınlıklı Stel grubunu ise *Kemer Alınlıklı Steller* oluşturmaktadır. İlk örnekleri İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Delos'ta görülmeye başlanan bu tipin aynı dönemde Anadolu'da da üretildiği düşünülmektedir¹².

Yaygın kullanımı Hellenistik Dönem'de görülen kemer alınlıklı stellerin kadınlara adanan stellerde kullanıldığı önerisi bulunmaktadır¹³. A. Saraçoğlu, sadece kadınlar için yapılmış olsun ya da olmasın, bu tip stellerin görsel açıdan güzel bulunmasına karşın izleyicide üçgen alınlıklı stellerde yaratılan tapınak cephesi etkisini yaratamadığı görüşündedir¹⁴.

Tek resim alanlı steller de özellikle Geç Hellenistik Dönem'de yaygınlaşan bir grup Alınlıksız Stellerdir. Bu tip stelleri de kendi içerisinde iki alt gruba ayırmak mümkündür¹⁵. Bunlar, *naiskos steller* ve *üzerinde mimari unsura sahip olmayan*, tek resim alanlı steller olarak değerlendirilir. Bu tip stellerin üst kısmında genellikle bir ya da bazı örneklerde olduğu gibi iki fascia yer alır. Tapınağın yan yüzü kopya edilmiş olan örneklerde ise, fascia üzerinde çatı kiremitlerinin yer aldığı örnekler de bulunmaktadır¹⁶ (Lev. Ia).

Tek resim alanlı stellerden sonra, stel tipleri arasında, tanımını ilk kez H. Möbius'un yaptığı¹⁷, birden fazla resim alanına sahip olan, Katlı Steller oluşturmaktadır. Söz konusu grup da yine H. Möbius tarafından *Alınlıklı* ve *Alınlıksız* olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu tip steller mimari frizler gibi fakat alt alta sıralanmak koşuluyla, en az iki, en çokta dört resim alanına sahiptir. Ancak aralarında resimlerin boyutsal tasviri açısından bir standartlaşma gözlenmez. Resim boyutu levhadaki diğer betimlerden küçük olarak işlenen örnekler M. Cremer¹⁸ tarafından farklı bir grupta değerlendirilmektedir. Buna karşılık M. Şahin çalışmasında bu gibi bir

¹¹Şahin 2000, 9

¹²Papaefthimiou 1992, 22.

¹³Cremer 1992, 99.

¹⁴Saracoğlu 1997, 25.

¹⁵Söz konusu ayırım M. Şahin tarafından yapılmaktadır. Kuşkusuz bu ayırımın yapılmasına seri ve basit üretimden kaynaklı olanlar ve işçilik bakımından daha detaylı yapılan steller sebep olmaktadır.

¹⁶Bkz. Şahin 2000, Kat. Nr. TB1.

¹⁷Möbius bu stelleri *Stockwerkstelen* olarak adlandırmıştır. Bkz. Möbius, AA 1971, 454.

¹⁸Cremer bu grubu *Nebenbild* olarak adlandırmıştır. Bkz. Cremer 1992, 32 vd.

ayrımın gereksiz olduğunu belirtir. Çünkü M. Şahin'e göre birden fazla tasvirin amacı ölen kişinin meziyetlerinin aynı levha üzerinde gösterilmesidir¹⁹.

H. Möbius'a göre, Katlı Steller olarak adlandırılan stel grubunun ilk ortaya çıkışı Kuzeybatı Anadolu olmalıdır ve öncülere Anadolu-Pers²⁰ sanatına ait stellerdir²¹. Bu eserler İ.Ö. 5. yüzyıldan başlayarak İ.Ö. 4. yüzyıl sonuna kadar üretilmişlerdir²². Üst kısımlarında yer alan Anthemion betiminden dolayı *Anthemionlu Steller* adı verilmektedir. Söz konusu steller yukarıdan aşağıya doğru genişleyerek inen bir yapıda olup, iki veya üç frizden oluşan figürlü sahnelere sahiptirler. Bu frizlerde yer alan sahneler genellikle narratifdir (hikayeci).

Bu tip stellerin tipolojik açıdan gelişimi takip edilebilmektedir. İ.Ö. 6. yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlanan bu tipin yüksekliği 3 m. civarındayken, İ.Ö. 4. yüzyıl örneklerine bakıldığında boylarının yaklaşık 1,5 m. civarına düştüğü ve enine genişledikleri görülür.

Betimlenen kişinin hikayeci bir anlatımla levhada yer alması geleneği doğudan gelmiş ancak Anadolu'ya gelişi batıdan olmuştur. Myken Dönemi'nden itibaren kullanıldığı düşünülen mezar stellerinin özellikle İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Kıta Yunanistan örneklerinden farklılaşarak, Batı Anadolu'da çok daha küçük olarak yapıldıkları görülmektedir²³.

Katlı steller, tek resim alanına sahip steller gibi birçok alt başlıkta değerlendirilebilir. Örneğin, Alınlıklı stellerde *tymphanon*²⁴u bezemeli olanlar ve olmayanlar şeklinde alt grupları sıralamak mümkündür. Stel tipleri, üretildikleri atölye ya da bölgelere göre değişiklik göstermemektedir. Aksine stellerin oldukça benzer yapıda, zaman zaman birbirini taklit eden şekilde üretildikleri

¹⁹Şahin 2000, 11.

²⁰Pfhl-Möbius 1977, 73 vd.; Polat 1998, 318, G. Polat çalışmasında bu eserleri, daha önce Bakır-Akbaşoğlu'nun da belirttiği gibi, Anadolu-Pers sanatı olarak yorumlamanın daha doğru olacağından bahsetmektedir.

²¹Möbius 1971, 454, Ayrıca Bkz. Schmaltz 1983, 225.

²²Bkz. Polat 1998, 301 vd.; Baughan 2004, 328 vd.

²³Bugnon 2006, 139.

²⁴Mimaride alınlığın üçgen yüzeyine verilen ad.

düşünülmektedir. Atölye farklılıklarının daha çok ikonografik detaylarda gizli olduğu gözlemlenmiştir.

Hellenistik Dönemde, mezar ve adak stellerinin tipolojik açıdan gelişimlerinin standart hale geldiği anlaşılmaktadır²⁵. Tipolojideki bu kalıp kullanımların aksine, mezar stelleri üzerinde yer alan kabartmalar, dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümün etkisiyle heykellerle yarışan birer sanat eseri haline gelmiştir.

---

²⁵ Hellenistik Dönem adak kabartmaları ve stellerindeki sahnelerde, genellikle tapınan küçük figürler, profilden betimlenmiş tanrı ya da tanrı grubuna yaklaşır şekilde betimlenmiştir. Sahnede çoğunlukla kültle ilgili sunak yer alır veya kurban adandığı görülür. Arkhelaos kabartması bu betimi ifade etmesi bakımından önemlidir. Bkz. Smith 2002, 190 vd., Res. 2, 216.

1.2. Batı Anadolu'da Hellenistik Dönemde Stel Üreten Merkezler

Hellenistik Dönem'in ekonomik refahı, stel üretimini arttırmıştır²⁶. Üretim elbette ki birçok bölgede farklı atölyeler tarafından gerçekleştirilmekte ve eserlerin niteliğine göre bazı merkezler ön plana çıkmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da, örneğin Pergamon Kenti'nde büyük boyutlu heykel üretimi yapılmaktaydı. Ancak hemen yakınındaki Kyzikos²⁷, Miletopolis²⁸ gibi merkezler, eldeki veriler dâhilinde, daha çok stel üretimiyle bilinmektedir.

Hellenistik Dönem'de stel üretimi yaptığı düşünülen bir başka merkez ise Smyrna'dır. Yüksek kabartma tekniğinde, naiskos stel tipi bu atölyenin özelliği olarak görülür.²⁹ Smyrna atölyesine benzer üretim yaptığı varsayılan bir başka kent ise Myrina'dır³⁰. Aiolis bölgesinde Lesbos Adası yerleşimlerindeki kentlerin kadınlara tanıdığı haklarla Hellen dünyasında fark yaratmasının dışında, adadan ele geçmiş steller üzerinde başka merkezlerde pek görülmeyen bir tasvir olarak kline üzerinde uzanan kadın figürleri görmekteyiz³¹. Steller üzerinde görülen figürlerin tasvirlerindeki farklılıklar atölye tercihleri olarak yorumlanır. Kyzikos, Miletopolis gibi merkezlerde, ölü yemeği konulu ve tek resim alanlı stellerin çokluğu bu tercihlerden biri olarak gösterilebilir. Söz konusu merkezlerin Pers Dönemi satraplık merkezi olan Daskyleion'a yakınlıkları ve ikonografik olarak sürecin devam etmesine dikkat çekilir³².

²⁶ Şahin 2000, 9.

²⁷ Kyzikos atölyesi, daha çok katlı stel üretimi yapmış ve genellikle üst betimde ölü yemeği sahnesi işlenirken alt sahnede süvari betimi görmekteyiz. Bkz. Fıratlı 1965, 277

²⁸ Miletopolis atölyelerinin uzun süre eser verdiği anlaşılmaktadır. Nikaia ve Kyzikos'a nazaran çoğunlukla ikinci sınıf işçiliğe sahip stel üretimi yaptığı görülmektedir. Tipolojik ve ikonografik olarak da bu iki merkezin etkisi açıkça izlenebilir. Bkz. Şahin 2000, 139.

²⁹ Smyrna tipi olarak bilinen bu steller, dikine dikdörtgen formda, tek resim alanına sahip, üçgen alınlıklı stellerdir. Bu tipte daha çok ayakta duran erkek ve kadınlar işlenmektedir. Buna ek olarak üçgen alınlık ortasında yer alan rozetler de buradaki atölye üretimleri için tipiktir. P. Zanker, benzer yapıda birçok stelin ele geçmiş olmasını, burada bir atölyenin varlığına ve tipolojik bir marka yaratma çabasına bağlamaktadır. Zanker 1993, 212 vd. Ayrıa Bkz. Bugnon 2006, 123 vd.; Yaylalı 1979, 1 vd.; Schmidt 1999, 9 vd., Smyrna stelleri üzerindeki yazıtlarda ölünün ismi diğer bölgelerden farklı olarak *akusativus* olarak yer almaktadır.

³⁰ Schmidt 1999, 11.

³¹ Söz konusu stel üzerinde kadının yılanı besliyor olması ünük bir detay olarak kabul edilir. Bkz. Dentzer 1982, Pl. 92, Fig. 558-R308; Pl. 76, Fig 456-R989

³² Polat 1998, 314.

Bölgede Miletopolis ve Kyzikos yerleşimlerine yakın bir liman kenti olan Nikaia³³ da önemli bir üretim merkezidir. Kuzeyde ise Byzantion'da da yine kendine has özellikleri barındıran bir stel atölyesi olduğu varsayılmaktadır³⁴.

E. Atalay tarafından Hellenistik Dönem'de stel üretimi yaptığı düşünülen bir başka merkez ise Ephesos'tur. Bu atölyede de ölü yemeği sahneli steller çoğunluğu oluşturur ve İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren görülür³⁵. E. Atalay bu atölyenin en belirgin özelliğini, figürlerin çerçeve dışına taşması olarak göstermektedir. Ancak S. Schmidt bu öneriyi tamamen karşı çıkararak, Ionia kentlerinden Ephesos ve Miletos'ta stel üretimi yapan bir atölyeyi, elde yeterli veri olmadığından dolayı, reddeder³⁶. R. Horn'a göre Ionia'da asıl bahsedilmesi gereken merkez Samos'tur³⁷. Bu merkezdeki atölyelerin mezar stellerinde ana konu ölü yemeği sahnesidir ve çoğunlukla en iyi işçiliğe sahip örneklerin bu atölyelerde üretilmiş eserler üzerinde olduğu gözlemlenmiştir.

Son olarak Rhodos'taki mezar altarı, ikonografik açıdan mezar stelleri ile benzer yapıdadır ve aynı atölyelerde üretildikleri kabul edilir. Yuvarlak ya da dörtgen formdaki mezar altarı üzerinde açılan dikdörtgen niş içerisinde ölü yemeği sahnesinin işlendiğini görülür³⁸.

³³ Nikaia atölyesinde ölü yemeği sahnesi konulu stellerde, kline üzerinde cepheden oturur vaziyette betimlenen kadınlar tipiktir. Bkz. Şahin 2000, 66. Ayrıca bkz. Şahin 1996, 21 vd.

³⁴ S.S. Hansen'e göre, Bu atölyeye atfedilen en önemli özellik uzanan figürlerin elinde çelenk tutmalarıdır. Ayrıca dikdörtgen mensa'ya bu atölye üretiminde rastlanmaz. Byzantion'un, Kyzikos atölyesi ile aralarındaki farkı anlayabilmek için Rhyton kullanımına bakmak yeterli olacaktır. Kyzikos'ta rhyton sevilerek kullanılırken, Byzantion üretimi stellerde bilinmez. İki atölye arasında tespit edilen bir başka fark ise Kyzikos örneklerinde yazıtlar resim alanının altında, Byzantion stellerinde ise üstte görülür. Belki de en bariz fark stellerin boyutları ile anlaşılmaktadır. Byzantion stelleri Kyzikos'a göre daha büyüktür. Bkz. Hansen 2008, 132.

³⁵ Atalay 1988, 22.

³⁶ Bkz Schmidt 1999, 9 vd.

³⁷ Horn 1972, 1 vd.

³⁸ Fraser 1977, 55; ayrıca bu altarıların işlevleri için bkz. Berges 1986, 12 vd.

BÖLÜM 2. AIGAI BOULEUTERION STELİ

2.1. Aigai'in Coğrafi Konumu ve Tarihsel Çevre

Aigai Antik Kenti günümüzde Manisa ili merkeze bağlı, Yuntdağköşeler köyünün 2 km. kuzeyinde, Gün Dağı üzerinde konumlanmıştır. Bugün Yeni Şakran beldesi ya da antik dönemdeki yerleşimi olan Gryneion liman kentinden yaklaşık 14 km. içeride bulunur. Antik dönemde Aiolis bölgesine dâhil olan kent, birçoğu kıyıda yer alan Aiol kentlerinin aksine iç kısımda, batısında deniz, doğusunda Tyateira/Akhisar ovası ile sınırlanan dağlık bir arazide yer almaktadır. Zaten kentten bahseden antik yazarlar ki Strabon³⁹, Pseudo Skylax⁴⁰ ve Plinius⁴¹ bunlara dâhildir, bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır (Lev. Ib, IIa).

Aigai yüksek bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Coğrafi şartlar sebebiyle birçok teras oluşturulmuştur. Kentin yalnız kuzeye bakan cephesi geçide olanak sağlamaktadır. Diğer üç tarafı suyla çevrilidir. Bugün adına Kocaçay dedikleri nehir, antik dönemde önceleri Titnaios sonra Pythikos adıyla, kentin doğu ve batısından iki kol halinde gelerek güneyinde birleşmekte ve tepeyi çevirmektedir⁴². Söz konusu nehrin kentin savunmasında önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.

Kent, güneydoğuda Magnesia (Ad Sipyllum), kuzeydoğuda Pergamon, batıda da Gryneion kentleri ile komşudur. Deniz bağlantısı ve buna yönelik ticaretini Gryneion üzerinden sağladığı düşünülmektedir. Aigai'in, Pergamon ile olan güçlü siyasi ve ekonomik bağları sayesinde geliştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Gryneion-Magnesia (Ad Sipyllum) arasındaki önemli yol güzergâhına yakın olması kentin önemini arttırmaktadır⁴³.

³⁹Strb. XIII. 3,5

⁴⁰Sky1. 98, 12-13.

⁴¹Plin. Nat., V.121

⁴²Bohn 1889, 10.

⁴³Bohn 2004, 14. Ayrıca bkz. Doğer 2007, 208

Yukarıda değinildiği üzere kent, dik yamaçlara sahip bir tepe üzerinde konumlanmıştır ve bu durum aslında su açısından çok zengin gibi görünen Aigai'in, üç yanını çeviren Pythikos çayından bu amaçla yararlanmasını göreceli olarak engellemiştir. Pythikos çayının daha çok savunma amaçlı olan yararı dışında, tutulan balıkların da kent agorasından satılmış olması mümkündür.

Kentin en büyük sorunlarından biri, coğrafyasından kaynaklı olarak, su sorunudur. Bu sorun ana kayaya oyulan birçok sarnıç ile çözülmüştür. Kentin su sistemi daha geç dönemlerde eklenmiş olan atık ve temiz su tesisatlarıyla da güçlendirilmiştir⁴⁴.

Yerleşimin sadece kuzeyi tarıma elverişli alanlara ev sahipliği yapmaktadır. Kuzeyinde, bugün Yuntdağköşeler Köyü'nün yerleşmiş olduğu düzlük ve bu düzlüğün Namazbelen boğazıyla bağlandığı, kentin kuzeybatısında kalan "Ovacık" mevki Aigai'in yegâne tarım alanlarını oluşturmaktadırlar. Arazinin geriye kalanı tepelik ve yamaçların hâkim olduğu bir topografyadır.

Üretimsel açıdan sınırlı kaynaklara sahip bu dağ yerleşiminin en önemli silahı olarak stratejik konumu gösterilebilir. Söz konusu stratejik konum sayesinde kent, Pergamon ile yakın ilişki içerisinde olmuş ve birçok bakımdan desteklenmiştir.

Kentin araştırma tarihçesine bakacak olursak, Aigai ile ilgili ilk tespit yanlış bir adlandırmayla H. Kiepert tarafından yapılmıştır. 1840'lı yıllarda hazırladığı haritada kent Parthenion olarak gösterilmiştir⁴⁵. M. Baltazzi önderliğinde, S. Reinach ve W. Ramsay'ın kaleye yaptıkları seyahatlerin sonucunda, bu yerin antik adının Aigai olduğu önerilmiş ve bu öneri geçen zaman zarfında da kabul edilmiştir⁴⁶.

⁴⁴ Demirkapı sektöründe tespit edilen ve sarnıçlarla bağlantılı olduğu düşünülen alt yapı su sistemi güzel bir örnektir. Bkz. Doğer 2007, 209.

⁴⁵ Kiepert 1840, 1 vd.; Ayrıca harita için bkz. http://www.gottwein.de/latine/map/as02_aeol.php

⁴⁶ Reinach 1881, 131 vd.; Lechat-Radet 1887, 391 vd.

Kentin adı Herodotos'ta *Aigaiat*⁴⁷, Plinius'ta ise Latince olarak *Aegaeae*⁴⁸ olarak geçmektedir. İsim anlamı olarak Strabon'un Aiga burnundan bahsederken⁴⁹ belirttiği gibi Aiga yani keçi anlamına geldiği düşünülmektedir.

Kentin içinde bulunduğu bölgenin göçmen halkı olan Aioller, Deniz Kavimleri Göçü ve sonrasında, Ege'nin karşı kıyısından gelerek Batı Anadolu sahillerine ayak basan Hellenler arasında en erken göç edenler olarak bilinirler. Kaldı ki yine genel kanıya göre, göçleri en uzun sürenler, dolayısıyla son gelenler de yine onlardır. Aiolis olarak anılan bölge, Edremit Körfezi'nden Smyrna'ya kadar olan sahil şerididir ve Herodotos'un listelediği üzere bu bölgede Kyme (Nemrut Limanı/Aliağa), Killa (?), Larissa (Buruncuk Tepe), Neonteikos (Yanikköy), Temnos (Görece), Notion (?), Aigiroessa (?), Pitane (Çandarlı), Aigai (Köseler), Myrina (Kalabakhisar) ve Gryneion (Şakran) olmak üzere 11 kent vardır. Gerçi Smyrna da kuruluşunda bir Aiol kentidir; Herodotos'a göre Kolophonlular bir aldatmaca sonucunda kenti ele geçirmişlerdir⁵⁰. Bunların dışında kuzeyde, Ida eteklerinde ve Lesbos (Midilli) ile Tenedos (Bozcaada) adalarında da Aiol kentleri mevcuttur. Strabon'a göre ise Aiollerin 30'dan fazla kenti vardır⁵¹.

Söz konusu göçlerin ana karakteri olarak, yeni gelenlerin içerilere kadar ilerlemedikleri gösterilebilir. Bu konu üzerine genel yargı Anadolu'nun yerli halklarının göçmenlere toprak vermek konusunda direnç gösterdikleri yönündedir. Fakat yeni gelenlerin yerleşim öncelikleri, kentleşme anlayışları ve alışkanlıkları düşünüldüğünde, bu iddia gerçek olsun veya olmasın, göçmenlerin karasal coğrafyalara yerleşmektense kıyıları ve limanları tercih edecekleri açıktır. Kaldı ki, özellikle Aiolis coğrafyası daha güneydeki kıyılarıyla kıyaslandığında, tarımsal açıdan oldukça yeterli, hatta zengin bir kıyı şeridi sunmaktadır. Sebebi her ne olursa olsun Aiol yerleşimlerinin büyük kısmı deniz kıyısında ve liman hüviyetinde yerleşmelerdir. Aigai ise bu noktada söz konusu yerleşmelerden ayrılmaktadır.

⁴⁷Hdt I, 149.

⁴⁸Plin. Nat. V, 91; V,121.

⁴⁹Strab., XIII,1,68 (C 615)

⁵⁰Hdt I, 150

⁵¹Strab. XIII, 3 (C 622)

Kentin bir nevi “Doğu Sınırı” yerleşimi olarak iskân ve tahkim edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Aiollerin Anadolu kıyılarına gelişleriyle ilgili en erken arkeolojik veriler Smyrna kazılarında ele geçen gri renkli çanak çömlek buluntularıdır⁵². Bunların dışında erken dönemlere ilişkin veriler olmamakla birlikte, İ.Ö. 7. yüzyıldan başlayarak, mimaride Aiol stilinin ayrıcalıklar gösterdiği görülmektedir. Özellikle sütun başlıklarında özgün Aiol örnekleri, Neandreia, Lesbos, Phokaia ve Larissa gibi yerleşimlerden bilinmektedir; ki Smyrna Athena Tapınağı söz konusu mimari stilin ayrıntılı ve zengin verilerini sağlayan en önemli yapı olarak görülür. Mimari dışında özgün Aiol stillerinin takip edilebildiği bir diğer malzeme grubu da genel olarak Orientalizan üslup olarak adlandırılan Rezerve Teknik çanak çömlek buluntularıdır ve bunların da genel olarak söz konusu İ.Ö. 7. yüzyıl yapılarından ele geçmiştir. Bu malzeme grubunun en yoğun ele geçtiği merkezler ise Pitane ve Larissa’dır.

Arkaik Dönem sonrası, Aiolis için parlak ve üretken dönemin sonu anlamına gelmektedir. Perslerin gelişiyi birlikte Aiolis ve çevresinde alışlageldik yapılaşma ve üretimin neredeyse durduğu görülmektedir. Ancak İ.Ö. 4. yüzyıl civarında diğer Batı Anadolu toplulukları, kimliklerini ortaya koyarak kendilerini yeniden göstermeye başlasalar da, Aiollerin bu faaliyetlerin dışında kaldıkları gözlenir. Fakat tüm bunların yanında Ksenophon⁵³, Aigai’in Pers işgali döneminde Temnos ile birlikte Pers egemenliği dışında kaldıklarını not etmektedir. Bölgedeki diğer birçok yerleşimin aksine Aigai’de akropolisi çevreleyen Arkaik sur duvarları hala görülmektedir.

Aiolis için yeni bir değişimin başlangıcı, İskender’in bölgeden geçişiyle yaşanmıştır. İskender ve generallerinin faaliyetleri arasında belki de siyasi olarak en derin sonuçları doğuracak olay, Lysimakhos’un, Tios’lu Philetairos’u, savaş hazineleriyle Pergamon Kalesi’ne yerleştirmesidir. Çünkü bununla temelleri atılacak olan Pergamon Krallığı, yaklaşık 150 yıl boyunca bütün Anadolu’nun siyasi

---

⁵² Akurgal 1983, 14

⁵³ Ksen., Hell. IV.8,5.

tarihinde en kilit rolleri üstlenecek, Anadolu'ya hemen her yönden gelecek saldırılara karşı direnecek ve siyasi olduğu kadar bilimsel, sanatsal ve kültürel açıdan da Hellenistik dünyanın en önemli unsurlarından biri haline gelecektir.

Pergamon Krallığı Dönemi Aiolis için yeniden parlak yılların başlangıcı olmuştur. Fakat durumun Aigai özelindeki yansımaları çok daha etkilidir. Kuruluşunda Aiolis yerleşmeleri için tahkimatlı bir sınır kenti olarak öngörülen Aigai, Hellenistik Dönem içerisinde de bu konumunu korumuş ve Pergamon Krallığı ile Seleukos Krallığı arasındaki sınırdaki önemli bir yerleşim haline gelmiştir. Kentin “Küçük Pergamon” olarak adlandırılmasına neden olacak oranda yoğun, Pergamon destekli bir imar faaliyeti, bugün karşılaşılan yapılaşmanın büyük kısmını oluşturmuş ve kent Pergamon yatırımlarıyla zenginleşerek büyümüştür⁵⁴. İdari ve kültürel kamu yapılarının inşası, kent surlarının yenilenmesi ve genişletilmesi gibi yatırımlar bu dönemde gerçekleşmiş ve Aigai'in çehresi tamamen değişmiştir. Bu noktada Pergamon desteğinin sadece finansal veya fikirsiz olmadığı, direkt olarak Pergamon'lu ustaların ve mimarların da Aigai'de çalıştığı, yani uzman işgücü desteğinin de verildiği anlaşılmaktadır. Zira Bouleuterion yapısından ele geçen heykellerden biri üzerinde çok açık biçimde “*Pergamonlu Hippias oğlu Menestratos yaptı*” ibaresi okunmaktadır⁵⁵.

Roma'nın Anadolu'daki varlığı, İ.Ö. 133 tarihinde Pergamon Kralı III. Attalos'un krallığın Roma'ya bırakılmasını vasiyet etmesi ve Aristonikos isyanının Roma tarafından bastırılıp bölgenin sağlama alınması ile bütün batı kıyıları gibi Aiolis'de barış ve refah dönemini yaşamaya başlar ve bu dönemde oldukça yoğun ekonomik faaliyetler göze çarpar. Aigai'nin bu refah döneminde keçi derisi ve tekstili üzerine yoğunlaştığı ve özellikle kendi bölgesinde tekelleşme çabalarına girişecek kadar ön plana çıktığı anlaşılmaktadır⁵⁶.

⁵⁴Kente Pergamon'un yapmış olduğu yardımların somut örneklerini epigrafik veriler yoluyla almaktayız. Bazı adak yazıtlarından Pergamon Krallığı'nın kurucu kralı olan Philetairos'un kente çok yakın konumlanmış olan Apollon Khresterios tapınaklarına cömert yardımlar yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yine Philetairos, Yunt Dağı'nda bugün bilmediğimiz bir yerde ana tanrıça Kybele adına bir tapınak inşa ettirmiştir. Bkz. Malay 1992, 18 vd.

⁵⁵Doğar 2007, 215.

⁵⁶Aigai'de dokuma endüstrisinin gelişmiş olduğunu ve yapılan antlaşmalarla komşu kentlerin bu işten uzak durmalarını şart koştuğu bilinmektedir. Bkz. Malay 1992, 166. Ayrıca civar yerleşimlerde,

Bu refah dönemini sekteye uğratan ve Aigai tarihindeki en önemli olaylardan biri İ.S. 17 depremdir. Tacitus, kentin Tiberius dönemindeki büyük depremden etkilendiğinden bahsetmektedir⁵⁷. Söz konusu deprem sadece Aigai'yi değil, Asya eyaletinde bulunan on iki kenti vurmuş ve oldukça zarar vermiştir. Ancak Tiberius'un yardımları sayesinde kent tekrar ayağa kalkmıştır⁵⁸.

Buna ilişkin 1886 yılında P. F. Fontrier'in, Köseler'in doğusunda, Hacılar Köyü'nde bulunduğu bir yazıtta, Tiberius "... 12 kentin kurucusu..." olarak selamlanmaktadır⁵⁹. Ayrıca Aigai kazıları sırasında ortaya çıkarılan Roma Dönemi Kapısı buluntuları arasında yer alan bir yazıt da imparatorla ve dolayısıyla söz konusu depremle ilişkilidir⁶⁰.

Bölgenin Doğu Roma Dönemi, Batı Anadolu kıyılarındaki genel durumla paralellik göstermektedir. Özellikle İ.S. 6. yüzyıldaki büyük veba salgını sonrasındaki yoğun nüfus kaybı ve bunun arkasından gelen Arap akınlarının baskılarıyla halk iç kesimlere çekilmiş, Alexandria'dan tüm limanlara yayılan veba, kıyı kentlerini neredeyse yaşanmaz hale getirmiştir⁶¹.

J. H. Lee bu dönemi, Anadolu coğrafyasında neredeyse karanlık bir dönem olarak adlandırmaktadır⁶². Anadolu'da yeni yatırımlar ancak İ.S. 12. yüzyıl dolaylarında, İstanbul'da Latin işgali dönemiyle, Bizans hanedanlarının Anadolu'ya geçişi sonrası başlamıştır. Özellikle Batı Anadolu' da imar faaliyetleri yeniden başlar. Zira kısa süre sonra Anadolu Türkmen akınlarıyla çalkalanacak ve bir süre sonra da Aiolis coğrafyası Türkmenlerin yerleşim bölgesi haline gelecektir⁶³.

örneğin, Tyateira, Saittai ve Apameia gibi yerleşimlerde, deri işçilerinin birer mesleki örgüt kurdukları yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir. Aigai'de de bu gibi bir yapılanma olabilir. Bkz. Malay 1992, 169.

⁵⁷ Tac. Ann. 47, 64

⁵⁸ Doğer 2007, 212, Tiberius'un kente yapmış olduğu yardım Yenikapı sektöründe 2006 yılı kazılarında ele geçen bir yazıtla belgelenmiştir. Onarımın İ.S. 35-36 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir; depremle ilgili ayrıca bkz. Higgins 2009, 38 vd.

⁵⁹ Fontrier 1887, 79

⁶⁰ Doğer 2007, 213.

⁶¹ Mango 2008, 32 vd.

⁶² Lee 2004, 43 vd.

⁶³ Doğer 2006, 130.

2.2. Aigai Bouleuterionu

2004 yılında, agora'nın hemen kuzey batısında eğimli arazi üzerinde bir yapı tespit edilmiştir. 1885-1886 yıllarında kentte kısa bir çalışma yapan ve bunu yayımlayan Pergamon ekibinden R. Bohn ve C. Schuhardt bu yapıyı görmemişler ve herhangi bir şekilde bahsetmemişlerdir. Kazılar sonucunda ele geçen yazıtlar ışığında⁶⁴ söz konusu yapının Bouleuterion (meclis binası) olduğu anlaşılmıştır. Yapı, güneyde agoraya ve doğuda kentin ana caddesine bakan iki cepheye sahiptir (Lev. IIIa).

Yapıyı tiyatro terminolojisi ile açıklamak gerekirse, mimari bakımdan yarım daire planlı bir cavea'ya sahiptir ve on iki oturma sırası bulunmaktadır. Bu on iki oturma sırasını tam ortadan ve kuzey kenarından geçişlerin sağlanması amacıyla bölün merdivenler kesmektedir. Güney kısımda tahribat sebebiyle bir merdiven geçişi olup olmadığı tartışmalıdır. Yapının yaklaşık yüz elli kişilik oturma kapasitesi bulunmaktadır.

Caveanın doğusunda yarım daire planlı bir orkestra yer alır ve doğu cepheye kadar devam eden ahşap bir yürüme düzlemi olmalıdır. Doğuda caddeye bakan dört *pseudo* giriş yer alır. Söz konusu girişler birer mekân olarak düzenlenmiştir ve kendi içlerinde de sonradan ikiye bölündüğü belli olan önlü arkalı sekiz mekân oluşturulmuştur. Bu mekânların çatısı kot farkından dolayı meclis binasının yukarıda bahsedilen ahşap taban düzlemini ve orkestrasını oluşturmaktadır. Mekânlar ile meclis binası arasında organik bir bağ yani bir iç geçiş tespit edilememiştir. Ancak yapı temelde iki katlı planlanmıştır. Söz konusu mekânların tam ortasında çatı desteği/altar temeli -ya da her ikisi birden- orkestra zeminine kadar yükselmektedir. Yapının batısını, caveanın arkasında, kulis olduğu düşünülen dikdörtgen bir mekân oluşturmaktadır.

⁶⁴Daha önceden bilinen ve meclis binası yakınından ele geçen yazıtta “*Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus Bollaio's, Hestia Bollaio'ya ve Demos'a bir bina adadı*” yazmaktadır. Ayrıca meclis binasındaki kazılar sonucunda ele geçen onurlandırma yazıtlarında hem Apollonidas'ı hem de Antiphanes'in adı geçmektedir. Bkz. Doğer 2007, 215

Binaya girişler güneydeki agoradan ve güneybatıdaki kulisten sağlanıyor görünmektedir. Ancak güneydeki girişin sonradan- muhtemelen İ.S. 17 depremi sonrası kapatılıp önüne bir eksedra konulmak suretiyle değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yapının tam altından kuzey-güney doğrultulu olarak geçen ve kuzeyinde doğu-batı doğrultulu olarak yer alan su drenaj sistemi de binanın alt yapısı hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.

2004 yılından bu yana sürdürülen kazılar sonucunda yapının kazısı neredeyse tamamlanmıştır. Yapı, İ.Ö. geç 2-erken 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶⁵. İ.S. 17'de bölgedeki kentlere ve dolayısıyla Aigai'ye de zarar vermiş olan depremin etkilerini yapıda da görmek mümkündür. Onarımlarla birlikte yapının İ.S. 3. yüzyıla kadar ayakta kaldığı anlaşılmaktadır.

---

⁶⁵ Yapının yukarıda bahsedilen altar temelinde ana kaya çukurları tespit edilmiştir. Söz konusu çukurlar yapının inşası öncesi yapılan törenle ilişkili açılmış olmalıdır. Ele geçen tarihlenebilir buluntular arasında tam ya da tama yakın kapalı kaplar ele geçmiştir. Bu da yapıda sıvı libasyonunun varlığını göstermektedir. Ele geçen buluntular yapı sunusu olarak değerlendirildiğinde yukarıdaki tarihleme verilmektedir. Bkz. Doğer 2007, 216 vd.

2.3. Stelin Tanımlanması

Tezimizin konusunu oluşturan figürlü stel, Bouleuterion yapısının 2005 yılı kazıları sırasında ele geçmiştir. Stel, binanın, doğu cephesinde yer alan dört girişten, kuzeyden ikinci giriş sövesinin 0.50 m. doğusunda, 362,20 m. kotunda üç parça halinde bulunmuştur (Lev. IIIa, IV). Stelin sol kısmı ile sağ üst kısmı birlikte, sağ alt kısım ise yine aynı yerde kırık olarak ele geçmiştir. Eser altı ve üstü eşit boyda olmak üzere 0.96,5 m. uzunluğa, 0.67,5 m. yüksekliğe ve 0.13,5 m. derinliğe sahiptir.

İnce kristalli beyaz mermerden yapılmış olan eser, genel durumu itibariyle iyi korunmuştur. Ancak yüzeyinde yer yer tuzlaşmadan dolayı aşınmalar gözlenmektedir. Stel üzerinde herhangi bir yazıt yoktur.

Stel tipolojisi bölümünde detaylı olarak bahsedilmiş olan stel tipleri arasında Aigai Bouleuterion steli, Tek resim Alanlı, Naiskos Steller grubuna girmektedir. Tek Resim Alanlı Stel tipinin diğer stel formlarından farkı, boyuna kullanım yerine enine kullanımın söz konusu olmasıdır⁶⁶.

Stelin en dikkat çekici form özelliği, bir tapınağın yan yüzü şeklinde betimlenmiş olmasıdır. Ancak bundan farklı olarak ikili fasciaenin üzerinde tapınağa ait çatı kiremitlerinin yer aldığı görülmektedir⁶⁷ (Lev Ia). Bu formda genellikle tek fascia yer almakta ya da bazen hiçbir mimari unsur yer almamaktadır. Böylelikle tipolojik açıdan kendi tipi içerisinde özgün örneklerden biri haline gelmiştir.

Resim alanının her iki yanında çerçeveyi tamamlayan unsur olarak Dor düzeninde işlenmiş pilasterleri görmekteyiz. Söz konusu pilasterler bu formda genellikle İ.Ö. 2. yüzyıl başlarından itibaren kullanılan ve giderek detaylandırılan mimari unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁸. Ancak betimin iki yanında steli sınırlandıran pilasterlerde başlıksız örnekler de yer almaktadır.

⁶⁶ Saraçoğlu 1997, 26.

⁶⁷ Benzer örnekler için bkz. Şahin 2000, 11, Kat. No. TB 2-TB 7.

⁶⁸ Genellikle Dor düzeninde gördüğümüz paye/pilasterler, nadiren farklı düzenlerde de yer almıştır.

Çerçeve içerisinde yalnızca bir yüzünde olmak üzere, yüksek kabartma olarak işlenmiş figürler yer almaktadır⁶⁹. Sahnenin tam ortasında kline üzerinde uzanan sakalsız iki genç erkek tasviri yer almaktadır. Bellerine kadar manto sarılmış olan bu figürlerin, gövdeleri çıplak betimlenmiştir. Her iki figürün sol kolları ikiye katlanmış yastıklara dayanmaktadır. Sağda uzanan figür sol elinde bir phiale tutmakta, diğer eliyle de yanında uzanan figüre kolunu atmış halde ve başını da solundaki figüre çevirmiş olarak betimlenmiştir. Klinenin solunda uzanan erkek figür de sol elinde bir phiale tutmakta, sağ elini ise havaya kaldırmış olarak görülür.

Kline üzerinde uzananların solunda⁷⁰ arkalıksız bir dipros üzerinde oturan, başına kadar örtülü himation giymiş, profilden bir kadın betimi görülmektedir. Kadının başı boyun kısmından itibaren kayıptır. Sol eli himationun ucunda tutmakta, sağ eli ise bacakları üzerinde, kline üzerinde uzananların önündeki yiyeceklerin bulunduğu masanın sol ayağına sarılı ve başını kadına çevirmiş yılanı beslemektedir (?). Kadının hemen arkasında paye ile kadın arasında ise çıplak bir saki betimi yer alır. Vücut ağırlığını sol ayağı üzerine veren figür, sağ elini havaya kaldırmış ve lekythos(?) tutmaktadır. Figürün sol kolu kayıptır. Sahnenin sağ tarafında genel sahneden ayıran bir perde ile 4/3'lük dönüşle ön yüzü betimlenmiş bir at ve seyis/binici(?) betimi görülür. Figür, kısa bir khiton giymiştir. Sağ kolunu atın yelesine atmış figürün yüzü aşınmadan dolayı tahrip olmuştur. Steldeki sahneyi, üst çerçevenin altına yerleştirilmiş zırhlar tamamlamaktadır. Sahnede uzanan figürlere ait iki kalkan, kılıç, sorguç ve miğfer betimlenmiştir. Son olarak stelin sol üst köşesinde asimetrik olarak yerleştirilmiş kithara tasviri görülmektedir.

⁶⁹ İstanbul Arkeoloji Müzesinde korunan Karyatidli payeler örnek gösterilebilir. Bkz. Zanker 1993, 239, Kat. Nr. 10.

⁷⁰ Yönler izleyiciye göre belirtilmiştir.

BÖLÜM 3. STELİN STİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ VE ANALOJİ

Batı Anadolu ve Adalarında, ikonografik gelişimi yukarıda verilmiş olan ölü yemeği sahneli ve tek resim alanına sahip stellerin üretimi özellikle Hellenistik dönemde artmıştır. Bu tip stellerin üretimi Kyzikos, Miletopolis, Byzantion, Samos, Khios başta olmak üzere birçok kentteki atölyede yapılmıştır.

Eser üzerindeki sahnede, klinenin tam ortada yer alıyor olması ve kline ile pilasterler arasında geniş bir boşluğun bulunuyor olması-daha doğrusu bezemeli alanın kenarlara doğru genişlemesi-, figürlerin sahnede sıkışık yer almıyor olması, S. Schimdt tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl özellikleri olarak gösterilmektedir⁷¹. Aigai stelinin de bu yapıda olduğu görülmektedir. Stel üzerindeki figürlerde barok detaylar görmekteyiz. Hellenistik dönemde barok stilin en önemli örnekleri İ.Ö. 2. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen Pergamon Zeus Sunağı frizleri ve Büyük-Küçük Galat gruplarında görülmektedir⁷². Eserin bu grupla çağdaş oldukları düşünülmektedir. Bu yorum, Aigai stelinde tasvir edilen figürlerin, Batı Anadolu'dan ele geçen eserlerle analogisi ile kanıtlanmaya çalışılmıştır.

---

⁷¹ Schmidt 1999, 7.

⁷² Smith 2002, 159 vd.

3.1. Stelde Görülen Sahnenin İkonografik Kökeni ve Gelişimi

Eser üzerinde görülen sahne, ikonografik olarak ölü yemeği ya da ziyafet sahneleri olarak adlandırılan gruba girmektedir⁷³. Ölü yemeği konulu tasvirlerde, klinede uzanan bir erkek, arkalıklı ya da arkalıksız diphros'ta oturan bir kadın, önde ziyafet için *mensa tribes*⁷⁴ ya da kline boyunca devam eden dikdörtgen masa ve bu kompozisyonu tamamlayan unsurlar olarak hizmetçilerden oluşmaktadır. Ayrıca bazı betimlerde – şart olmamakla birlikte- yatanların yanında ayakta duran veya klinenin kenarında oturan çocuklar ve yetişkinler yer almaktadır. Bu bir yerde aile yemeği olduğundan, artan ya da azalan figür sayısı aile fertleri ile doğru orantılı olarak değişebilmektedir⁷⁵.

Ölü yemeği sahnesinde kline üzerinde uzanan figür sayısında genel bir kural yoktur. Yatan kişi tek ise stel sahibi ve ölü'nün kendisi olarak yorumlanmaktadır. Sahnede yer alan ana figür, diğer figürlere oranla daha detaylı işlenmektedir⁷⁶. Ölü yemeği sahnesinin ortaya çıkışında doğu kökenli saray ziyafetleri, adak kabartmaları ve kahraman betimlerinde verilen yemek sahneleri gösterilebilir⁷⁷. Seramik ve mimari süslemeler üzerinde sevilerek kullanılan bu betimin heykeltıraşlık eserler üzerinde ilk öncülleri olarak Asur ve Geç Hitit kabartmalarıdır⁷⁸.

İ.Ö. 546 yılından itibaren Anadolu'da hâkimiyet kuran Persler, siyasi egemenlikleri dışında, bölgeye kuşkusuz kültürel etkiler de bırakmıştır. Bunun en somut örneklerini nekrolojik eserler oluşturmaktadır. Anadolu-Pers sanatı olarak adlandırılan sanatın örnekleri arasında mezar stelleri önemli bir yer tutmaktadır⁷⁹.

⁷³ Bu tip betimin ölü yemeği olarak adlandırılma sebebi Anadolu'daki örneklerin sürekli ölü kültü ile ilgili betimlerde görülmesidir. Ölümden sonra verilen yemek, ölen kişinin onurlandırılması ve ruhunun memnun edilmesi anlamları taşımaktadır. Ancak Pers stelleri/kabartmaları üzerindeki betimler daha çok "Şölen" anlamı taşımaktadır. Bkz. Polat 1991, 43 vd.

⁷⁴ Üçayaklı masa.

⁷⁵ Şahin 2000, 138.

⁷⁶ Saraçoğlu 1997, 58.

⁷⁷ Dentzer 1982, 23 vd.

⁷⁸ Akurgal 2001, Fig. 122, 139, Adana Karatepe'de bulunan Geç Hitit Orthostati üzerinde şölen sahnesi görülmektedir. Ayrıca Kral Assurbanipal'i ziyafette gösteren ve İ.Ö. 660-626 tarihleri arasına verilen kabartma ölü yemeği sahnesinin tüm özelliklerini içermektedir.

⁷⁹ Bu sanat için Greko-Pers terimi de kullanılmaktadır. İlk kez A. Furtwangler tarafından 1900 yılında ortaya atılan terim, 1913 yılında T. Macridy tarafından heykeltıraşlık eserler için de kullanılmıştır. Bkz. Hitzl 1991 64 vd. Anadolu-Pers terimi ise C. Moorey tarafından 1980 yılında getirilmiş, 1997

Boyları 3 metreye kadar çıkabilen ve üst kısımlarında Anthemion bulunduran bu stellere yalnızca siyasi egemenlik kurdukları alanlarda değil, başka merkezlerde de rastlanmaktadır⁸⁰. Ölü yemeği sahnesine yer veren mezar stellerinin özellikle Hellenistik dönemde Anadolu’da ele geçmiş mezar stelleri üzerindeki betimlere etki ettiği düşünülmektedir⁸¹.

Duvar resmi örnekleri, Anadolu-Pers mezar ikonografisinde iki tip ziyafet sahnesi görülmektedir. Bu betimler genellikle klinenin yer aldığı ve kadınların da betime eşlik ettiği sahneler ile kadınların yer olmadığı sahneler şeklindedir⁸². Söz konusu sahnenin Persler için ölü yemeği anlamı taşımadığı, soyluların hayatından bir kesit olarak verildiği ya da Pers saray yaşamıyla ilişkilendirilebileceği görüşü bulunmaktadır⁸³. Bir başka öneri ise Daskyleion stellerinde görülen ziyafet sahnelerinin, av sonrası ziyafet anlamı taşıdığı yönündedir⁸⁴.

Uzanan erkeğin sakal uzunluğu, araştırmacılar tarafından, kişinin soyluluk ölçüsü olarak değerlendirilir. Ayrıca kline ucunda oturan kadın uzanan erkekle aynı boyda verilerek eşit statüde oldukları vurgulanmaktadır⁸⁵. Buna ek olarak Pers ziyafet sahnelerinin Hellen betimlerine göre daha resmi bir havada geçtiği gözlenmektedir⁸⁶. Bu yontuların Pers tümülüsleri önünde dikildikleri kabul edilir⁸⁷.

---

yılında Bakır Akbaşıoğlu ve 1998 yılında Polat Anadolu-Pers olarak tanımlamasının daha doğru olacağını belirtmişlerdir.

⁸⁰Samos, Attika ve Thessalia bölgelerinde Anthemionlu steller ele geçmiştir. Bkz. Polat 1998, 35 vd.

⁸¹Farklı kültürlerde benzer geleneklerin sürmesi, benzer yaşam alışkanlıkları sebebiyle olmalıdır. Bkz. Dentzer 1982, 58; Cremer 1984, 97 vd. Cremer Anadolu-Pers mezar kabartmalarında görülen ziyafet sahnelerini Kıbrıs örneklerine dayandırmaktadır. Bu durumu Kral Kambyzes’ten itibaren Kıbrıs’a yaptığı seferler ile ilişkilendirmektedir. Ancak Hellen kültüründe ziyafet anlamından daha çok ölü yemeği olarak değişmiş ve gelişmiştir. Persler de ziyafet sahnesinin anlamı için, ziyafetin ölen kişinin gerçek yaşamından bir kesit olduğu, ziyafete katılanların ölüyü kahramanlaştırdığı ve onun da katılımıyla verilen bir veda yemeği ya da ölüünün öteki dünyada katılmış olduğu düşünölen bir ziyafet olduğu yönünde üç ana görüş bulunmaktadır. Bkz. Polat 1995, 111 vd.

⁸²Polat 1998, 252.

⁸³Macridy 1911, 355.

⁸⁴Nölle 1992, 87.

⁸⁵Polat 1998, 254.

⁸⁶Polat 1998, 314.

⁸⁷Bakır-Akbaşıoğlu 2003, 9.

Uzanan erkeğin anlamı Perslerde daha krali bir anlam ifade ederken⁸⁸, Hellen dünyasında özellikle Hellenistik dönemde daha sembolik amaçlarla soyluluk/kahramanlık atfetmek için kullanılmasından dolayı betimde farklılıklar görülmektedir. Buna ek olarak ölü yemeğinin ilk ortaya çıkışında uzanan erkek asla klineyi bir kadınla paylaşmazken, Hellen örneklerinde klineyi paylaştıkları görülmektedir. J. M. Dentzer de, klineyi paylaşmayı Hellen özelliği olarak nitelemektedir⁸⁹.

Hellen dünyasında ölü yemeği sahnesi ikonografik olarak ilk kez Attika'da Dipylon kabartmasında görülmektedir⁹⁰. Kuşkusuz bu gelenek doğudan alınmış olmakla birlikte⁹¹, Hellen sanatında giderek artan bir şekilde ve birçok seramik eser üzerinde de kullanılmaya başlamış ve devam etmiştir⁹². Söz konusu ikonografinin Anadolu'da mimari yapı süslemelerinde de kullanıldığı görülmektedir⁹³.

Ancak Hellen dünyası heykeltıraşlık eserleri üzerinde, en erken ölü yemeği sahneli mezar kabartması Tegeia'dan ele geçmiştir ve İ.Ö. 520 civarına tarihlenmektedir⁹⁴. Anadolu'da üretilen plastik eserler arasında bu sahneye sahip en

⁸⁸ Thönges-Stringaris 1965, 6.

⁸⁹ Dentzer 1982, 271.

⁹⁰ Boardman 1994, 24, Fig. 22-14. Bu sahnenin Attika'da İ.Ö. 8. yüzyıla kadar pek değişmeden uygulandığı belirtilmektedir. Bkz. Johansen 1951, 65 vd.

⁹¹ Dentzer 1982, Mısır örneği için bkz. Pl. 3, -Fenike örneği için bkz. Dentzer 1982, Pl. 4-5, Asur örneği için bkz. Dentzer 1982, Pl. 11-13. Doğudan alınmış olmasına karşın batıda Etrüsk sanatında da benzer betimleri görülür.

⁹² Özellikle İ.Ö. 7. yüzyıldan itibaren öncelikle Korinth vazoları üzerinde bu sahne işlenmeye başlamıştır. İ.Ö. 585 ve 580 tarihlerine verilen Attika siyah figürlü vazolarında da görülmeye devam etmiştir. Bkz. Payne 1931, Korinth vazolarında özellikle İÖ 625-600'e tarihlenen Eurytios kraterinin ön yüzündeki ana frizde Herakles, Kral Eurytios oğlu ve kızlarıyla birlikte şölen sahnesinde betimlenmiştir, Bkz. Schefold 1964, 60a. Ayrıca bkz. Simon 1976, Taf. 11. Orta Korinth döneminde İ.Ö. 600-575 kraterlerin ana konusu şölen sahnesi olur. Bkz. Akurgal 1997, 37, Lev. 15.1, eş zamanlı olarak İ.Ö. 7. yüzyıl sonlarında Kıbrıs vazoları üzerinde de bu betim görülür. Bkz. Dentzer 1982, 72 vd. Kırmızı figürlü vazolar üzerinde ise bu betimleri İ.Ö. 520 tarihlerinden itibaren görülmektedir. Bkz. Fehr 1971, 26. Andokides ressamı A tipi Karınlı Amphorası'nda Herakles şölen sahnesinde betimlenmiştir. Bkz. Boardman 2003, 104-106 Fig.161. Yine kırmızı figürlü vazolar üzerinde Brygos ressamının boyamış olduğu bir Skyphos üzerinde bu sahneyi görmekteyiz. Bkz. Boardman 2002, 135, Fig. 248.

⁹³ Mimari yapı süslemelerinde de kline sahnesinin kullanımı görülür. Bkz. Serdaroğlu 2005, 86 vd., İ.Ö. 540-520 tarihlerine verilen Assos Athena tapınağı arşitrav frizleri için bkz. Thönges-Stringaris 1965, 8 vd. Ayrıca Aiolis bölgesinde yer alan Larisa'nın Arkaik terrakotta frizde şölen sahnesi yer alır. Bkz. Hanfmann 1974, 289, Sardeis'ten gelen ve İ.Ö. 430-420 tarihlerine verilen alınlık kabartmaları Hellenistik dönem öncesi önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

⁹⁴ Dentzer 1982, 352 vd.

erken üretim İ.Ö. 460-450 tarihlerine verilen Thasos kabartması⁹⁵ ve Çavuşköy stelidir⁹⁶. Ölü yemeği sahnesinin oluşumunda Pers Satraplarının şölen sahneleri dışında İ.Ö. geç 4. yüzyıl Attika adak kabartmaları da önemli bir yer tutar⁹⁷. Bu sahnelere insan figürlerinin yanı sıra, hayvanlar, mimari unsurlar ve ölen kişiye/kişilere ait şahsi silahlar ve ağaç gibi motifler eklenmiştir⁹⁸. Ayrıca bu tip sahnelerde Herme tasvirleri de yer almaktadır⁹⁹.

Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'da özellikle İ.Ö. 3. yüzyıla tarihli az sayıda mezar kabartması ele geçmiştir. İskender sonrası siyasi karışıklığın buna etki etmiş olduğu düşünülür. Buna karşın İ.Ö. 2. yüzyıla tarihli mezar kabartması sayısı oldukça fazladır. Bu yüzyıldan başlayarak üretim artmıştır ve mezar ikonografisinde ölü yemeği sahnesi diğer konulara kıyasla daha çok görülmektedir. İ.Ö.1. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da Mithridates isyanı ve siyasi karışıklık sebebiyle stel üretimi azalmıştır. Ölü yemeği sahnesinin Geç Antik Döneme kadar ufak değişikliklerle kullanıldığını gösteren örnekler mevcuttur¹⁰⁰.

İ.S. 2. yüzyılda yaşamış antik yazar Artemidoros, ölü yemeği sahnesinin günlük hayattaki yeri hakkında bazı bilgiler vermektedir. Örneğin, cenaze mezara bırakıldıktan sonra ölen kişinin yakınlarının katıldığı bir ziyafete gidildiğini ve cenaze merasiminden sonra yenilen bu yemeğe *perideipnon* adı verildiğini belirtmektedir. Yine aynı yazar, cenaze ziyafetinin verilmediği tek ölüm şeklinin ise intihar olduğunu aktarmaktadır¹⁰¹. Söz konusu ritüelle ilgili başka bir detay ise antik yazar Lukianos tarafından aktarılmaktadır. Bu yemeğin ölüm gününden başlayan üç günlük açlığın sonunda yenilen bir yemek olduğunu ifade eder¹⁰².

⁹⁵ Boardman 1995, 68, Res 44; ayrıca bkz. Fıratlı 1965, 6.

⁹⁶ Bkz. Akurgal 1961, 173, Abb. 119.

⁹⁷ Fabricus 1999, 21.

⁹⁸ Geç Hellenistik dönemde ağaçların detaylı olarak betimlendiği gözlemlenir Ağaç tasviri, İ.Ö. 2. yüzyılda yaygın olarak kullanım görür. Fakat aynı yaygın kullanım İ.Ö. 1. yüzyılda görünmemektedir. Carroll 1983, 232.

⁹⁹ Üst kesimi bir büst ya da yarım gövde heykeli biçiminde yontulmuş, alt kesimi prizmatik bir sütuna benzeyen yapıt. Kökeni haberci tanrı Hermes'e dayanmaktadır. Bkz. Schmidt 1991, Abb. 30-31, 45, 56.

¹⁰⁰ Pfuhl-Möbius 1976, Taf 253, Kat. Nr. 1746. Geç Antik dönemde bu betimin lahitler üzerine işlendiği de görülür. Bkz. Dunbabin 2003, 443 vd.

¹⁰¹ Artem. IV,81.

¹⁰² Lukian. De luctu, 24, 1-6.

3. 2. Sahnede Betimlenen İnsan Figürleri

3.2.1. Kline Üzerinde Uzananlar

Ölü yemeği sahnelerinde ana karakterler kline üzerinde uzananlardır. Betimlenen figür sayısı bazen tek, kimi zaman iki, hatta üç kişi olabilmektedir. Aigai stelinde kline üzerinde iki genç erkek figürü bulunmaktadır (Lev. Va-b). Bacaklarını bize göre sola doğru uzatmış halde uzatmışlardır. Her ikisi de sakalsız olan figürler, genç görünümde betimlenmiştir. Yaşları birbirine yakın gözükmektedir. Her ikisi de bellerinin altını örten himation giymektedir ve gövdeleri çıplak olarak tasvir edilmiştir. Sol koltuk altlarından kıvrılarak gelen kumaş bel altına doğru esnek bir yay çizerek toplanmaktadır. Söz konusu kumaş tomarı kalın bir yapıya sahiptir.

Aigai Stelinde, kline üzerinde sağ tarafta uzanmış olan figür, sol elinde bir phiale tutmaktadır¹⁰³ ve sol kolunu ikiye katlanmış bir yastığa dayamış haldedir. Sağ kolunu solda bulunan figürün omzuna atmıştır. M. Cremer, Bu tip bir hareketin sebebi olarak baba-oğul ilişkisini göstermektedir¹⁰⁴. Hayat boyu her işinde oğluna destek olmuş bir babanın son yolculuğunda da bu desteği sürdürdüğü izlenimini verilmektedir¹⁰⁵. Ancak figürlerin genç tasvir edilmiş olmaları ağabey-kardeş olabileceklerini akla getirmektedir.

Sağda uzanan figürün başı, ortasına kadar gelen bir başlık ve onunla sonlanan bir bant ile bu başlıktan barok olarak taşan saç bukleleri olarak iki bölümden oluşur. Saçların bu yapısı alını daraltmıştır. Vücut 4/3'lük bir dönüşle solda yatan figüre hafif dönmüş bir pozdadır. Yüzünü doğrudan yanındaki figürün yüzüne çevirmiştir. Yuvarlak, dolgun bir yüz yapısı sebebiyle elmacık kemikleri vurgulanmamıştır. Gözler derin işlenmiş, patetik bir ifadeye sahiptir. Aşınma/tahribat dolayısıyla burun ve yüz hakkında başka detay verilememektedir.

¹⁰³ Saraçoğlu 2000, 183, Fig. 1-6. Figürler genellikle katlanmış küçük kline yastığına dayadıkları sol ellerinde Kalathos, Kylix, Skyphos ya da Kantharos gibi küçük bir kap tutarlar.

¹⁰⁴ Pfuhl-Möbius 1977, 353 vd.; Cremer 1992, 79 vd.

¹⁰⁵ Polat 1995, 115.

Figürlerde görülen diademlere ölü yemeği sahneli mezar stelleri üzerindeki hiçbir figürde rastlanılmamıştır. Ancak benzer örnekler Hellenistik dönem soylu/yönetici betimlerinde görülmektedir¹⁰⁶. En yakın benzeri F. Queyrel tarafından III. Attalos dönemine (İ.Ö. 138-133) tarihlenen bir portredir (Lev. VIIIa)¹⁰⁷. Portrenin Tarihlenmesi konusunda kesin bir görüş birliği yoktur. J. R. Marszal bu gibi portrelerin Pergamon'lu hanedan üyeleri, yöneticiler ve soylular gibi kimselerde görüldüğünü ve dönem boyunca sürekli kullanıldığından tarihlendirmenin zor olduğunu söylemektedir¹⁰⁸. Yine buna benzer bir betim Pergamon'da görülür. İ.Ö. 2. yüzyıl başına tarihlenen portrenin baş ve saç yapısı Aigai stelindeki figüre oldukça benzer yapıdadır (Lev. XXVa)¹⁰⁹. Ancak figürümüzün yüz hatları iyi korunmadığından stilistik açıdan daha detaylı bir karşılaştırma yapılamamaktadır.

Sol tarafta betimlenmiş olan erkek figürü, sol kolunu ikiye kıvrılmış bir yastığa dayamaktadır. El kısmı kırık olsa da, yandaki uzanan figür gibi bir phiale tuttuğu düşünülebilir. Figür sağ kolunu yukarı kaldırmıştır. Sağ kolunun dirsekten altı pek korunmadığından elinde ne tuttuğu görülmemektedir. Ancak diğer stellere bakıldığında elinde bir rhyton ya da kantharos tuttuğu düşünülebilir¹¹⁰. Bazı durumlarda bu figürler elinde yuvarlak bir çelenk tutarlar¹¹¹. Aigai stelindeki figürde kolun dirsekten altı ters yönde yandaki figüre dönük halde bulunduğundan rhyton tutuyor olması daha muhtemel görünmektedir.

Sağdaki figürden farklı olarak alnın hemen üstünden geçen bir bant dikkati çeker ve saçlar yine barok ifadeye sahiptir ve bantın üzerinden taşmaktadır. Hellenistik dönemde bu tip bir bantın benzer örneği Polykleitos'un İ.Ö. 1. yüzyılda yapılmış kopyasında görülür (Lev. VI a-b)¹¹². Saçın altında yapmış olduğu üçgenlik,

¹⁰⁶ Bkz. Bieber 1961, 82 vd.

¹⁰⁷ Queyrel 2003, Pl. 39, Fig.1-4.

¹⁰⁸ Marszal 1998, 119, No.22.

¹⁰⁹ Queyrel 2003, Pl. 13, Fig. 1-4.

¹¹⁰ Kabartmalarda rhyton kullanımını en erken Arkaik dönem kabartmalarında Dionysos kültü ile ilişkili olarak görülür. Bkz. Şahin 2000, TB 1, KA 22; Horn 1972, Taf 90 Nr. 170, Taf 91 Nr. 168; Fabricus 1999, Taf 9 a-b, Taf 6a-b, Taf 3b.

¹¹¹ Şahin 2000, TA 22, TA 23, KA 5, KX 9; Fabricus 1999, Taf 22b, Taf 23a, Taf 24a-b, Taf 30b, Taf 33b.

¹¹² Polykleitos'un yaptığı Diadoumenos'un kopyası, İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen eserde Hellenistik dönemde örneğine az rastladığımız Aigai figüründeki gibi bir bant alından geçer. Bkz. Boardman 2002, Nr. 328.

önemli bir detaydır. Yüz yapısı yanındaki ile benzer olmakla birlikte vücut duruşunun tersi yönünde olarak yanındakine çevrilmiştir. Dizlerinden itibaren ayakucunda diphros üzerinde oturan ve profilden betimlenmiş kadın figürü ile kline üzerinde oturan figürler sonlanmaktadır.

Klinede uzanan figürlerin hantal ve hareketsiz bir görünümü yoktur. Vücutlarının Alt ve üst bölümü arasında organik yapının devam ettiği gözlenmektedir. Himationlarındaki kumaş kıvrımları ışık gölge etkisi yaratan farklı derinliklerde yer alır ve şematik bir yapıda değildir. Bellerinden aşağı dökümlü olarak bırakılan elbise tomarı Pergamon Hera Tapınağı'nda bulunan torso ile benzer sertliktedir (Lev. VII)¹¹³.

İ.Ö. 2. yüzyıl üçüncü çeyreğinden itibaren resim alanının daralmaya başladığı ve sahnede yer alan figürlerin gövdelerinde dik bir oturma şekli gözlemlenir. Buna bağlı olarak figürlerin başları stelin üst çerçevesine yaklaşmaktadır¹¹⁴. Ayrıca figürlerin vücut oranlarına bakıldığında yüzyıl sonlarına doğru alt kısmın üste orantısız şekilde giderek uzadığı kabul edilmektedir. Aigai stelinde uzananların vücut yapılarında bu şekilde bir orantısızlık yoktur ve gövdeleri dik değildir. Vücut yapılarındaki Barok kas yapısı, doğal durmalarına rağmen, İ.Ö. 2. yüzyıl ortasına tarihlenen Samos torsosuna benzer niteliktedir (Lev. VIII)¹¹⁵. Kıvrımlar ile giysi arasındaki organik bağın devam ediyor oluşu tarihsel açıdan bunu desteklemektedir.

---

¹¹³ Queyrel 2003, Pl. 69.

¹¹⁴ Şahin 2000, KB2, Horn 1972, Taf 86. 142 numaralı stel.

¹¹⁵ Horn, Samos XII, Taf 55-56.

3.1.2 Kline Başında Oturan Kadın

Aigai stelinde, klinenin sol tarafında, uzanan erkeğin hemen yanında, etrafı kumaşla örtülmüş ve üzerine minder eklenmiş, arkalıği olmayan bir diphros'ta¹¹⁶ oturmakta olan bir kadın figürü yer alır. Baş kısmı boyundan itibaren korunmamış olan kadın, profilden ve klinede uzanan figürlere dönük olarak betimlenmiştir (Lev. IX a-b).

Kadın, başını ve göğsünün sağ üst kısmı hariç bütün vücudunu örten bir manto giymektedir. Figür yukarı kaldırdığı sol eli ile mantosunun ucundan tutmakta, sağ eli ise sağ bacağının üzerinde durmaktadır. Ancak sağ el tam olarak korunmadığından, mensa'nın¹¹⁷ sol ayağına sarılarak yukarı çıkan ve kadının sağ eline kafasını uzatan yılanla olan ilişkisi tam olarak anlaşılmamaktadır.

Kadının ayakları alçak bir tabureye/ayaklığa dayanmaktadır. Taburenin ayakları hayvan ayağı şeklinde işlenmiştir. Bu tip tabureler/ayaklıklar otururken rahatlığı sağladığı için Hellen günlük yaşamında kullanılmıştır. Steller üzerindeki betimlerde kline önünde kullanıldığı da görülür¹¹⁸.

Mezar stelleri üzerindeki kadın figürlerinde karşımıza çıkan en yaygın duruş Pudicitia¹¹⁹dır. Duruştaki farklılıklar nedeniyle alt gruplar belirlenmiştir. Bunlar, Pudicitia Saufeia¹²⁰, Pudicitia Philista¹²¹, Pudicitia Braccio Nuovo¹²²,

¹¹⁶ Arkalıksız tabure anlamına gelir. Terminolojide Scabellum olarak kullanımı da görülmektedir. Bkz. Saraçoğlu 2000, 184.

¹¹⁷ Masa

¹¹⁸ Saraçoğlu 2000 185; Richter 1926, 72.

¹¹⁹ Pudicitia, genel olarak khiton üzerine himation giyen ve üzüntüyü yansıtan bir duruştur. Bu duruşun adı, Papa XIV. Clemens'in 1774 yılında Museo Pio Clementino için Villa Mattei'den giyimli bir kadın heykeli alması ve 1819 yılında bu eserdeki duruşu gören Visconti adlı araştırmacının bunu Pudicitia olarak adlandırmasıyla almıştır. Bkz. Şahin 2000, 60. Söz konusu figür genellikle kadınlarda kullanılmakla birlikte, Hellenistik dönem Batı Anadolu stellerinde erkeklerde de görülmektedir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, 63, Fig 102, Taf 24.

¹²⁰ Magnesia Ad Maendrum'dan ele geçen Saufeia Heykeli sebebiyle bu adı almaktadır. Duruş, sol kol karın üzerinde, sağ el çenenin sağında mantonun kenarından tutar vaziyettedir. Bkz. Şahin 2000, 61, Kt. No. KA2, KB1.

¹²¹ Linfert tarafından Philista, Pinkwart tarafından Kleopatra-Philista olarak adlandırılan tiptir. Bu tipte, kolların hareketi Saufeia'dan farklı olarak sağ kol karında, sol kol ona dayanmış, dik durmakta

Protopudicitia¹²³, Pudicitia Fausta¹²⁴ ve Pudicitia Penelope¹²⁵ dir. Bu duruşun İ.Ö. 4. yüzyıl mezar stellerinden esinlenerek geliştirilmiş oldukları önerisi vardır¹²⁶. İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarından itibaren Pudicitia daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır¹²⁷. Duruşun ilk ortaya çıkışında üzüntü teması vurgulansa da, Hellenistik dönemle birlikte bu anlamını yitirdiği düşünülmektedir. Aigai stelindeki figürün duruşu Pudicitia tipi olarak değerlendirilebilir. Diğer bir olasılık figürün duruşunun, *Anakalypsis* duruşu olduğudur¹²⁸. Bu Gestus (duruş) Batı Anadolu mezar stelleri üzerinde Geç Arkaik dönemden itibaren sıklıkla kullanılmıştır¹²⁹. G. M. A. Richter, *Anakalypsis Gestusu*'nun özel bir anlamı olmadığını belirtmektedir¹³⁰. Söz konusu pozun önemli bir örneği, Athena Parthenon tapınağı doğu frizinde yer alan Hera figüründe görülür. *Anakalypsis Gestusu*, M. Cremer tarafından, Hera ile ilişkilendirildiği için, evli kadınlara atfedilen bir duruş olarak gösterilmektedir. Pudicitia tipleri içinde Aigai stelinde betimlenen kadına en benzer olanının Protopudicitia olduğu düşünülmektedir¹³¹ (Lev. Xa).

Figürün bir sonraki hareketi yüzünü kapatma olabilir. C. W. Clairmont bunu, kadının hala hayatta oluşu ve ölümden kocasına eşlik edememiş olmasından dolayı duymuş olduğu mahcubiyeti gizleme ihtiyacı şeklinde açıklamaktadır¹³². Aigai stelinde tasvir edilen kadının, uzanan erkek figürleri genç olarak düşünüldüğünde,

---

ve çenenin solunda mantonun kenarından tutar vaziyette betimlenmiştir. Linfert bu tipin sadece mezar stellerinde betimlendiğini belirtmektedir. Bkz. Pinkwart 1973, 151.

¹²² Saufeia tipinden farklı olarak burada mantonun sarılışında görülmektedir. Mantonun ucu doğrudan aşağı inip sol kola sarılmadan aşağı inmektedir.

¹²³ Burada manto kadının başını tamamen örtmekte ancak gövdenin ön kısmında açıkta bulunmaktadır. Alttaki khiton görülebilmektedir. Diğer tiplere öncülük ettiği düşünülmektedir.

¹²⁴ Pudicitia Fausta, sağ kol mantonun kenarından tutmaz ve sol kol kucak üzerinde durmaktadır. M. Cremer'in Saufeia tipine dâhil ettiği bu duruşu M. Şahin Fausta olarak ayrı bir tipte değerlendirmiştir. Bkz. Cremer 1992, 87; Şahin 2000, 65 vd.

¹²⁵ Bu tipte kadın kolunu arkaya uzatmakta ve geriye doğru yatık bir vaziyette bulunmaktadır. Sol kol kucak üzerinde yer almaktadır. Bkz. Cremer 1992, 88 vd.; Bu tipin bir başka adlandırması da R. Horn tarafından Tyche tipi olarak yapılmıştır. Bkz. Horn 1972, 58; M. Şahin ise bu tipi Pudicitia Melisa olarak adlandırmayı uygun bulur. Bkz. Şahin 2000, 68.

¹²⁶ Diepolder 1965, Taf. 51; ayrıca tipin ilk örnekleri olarak İ.Ö. 4. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen Ağlayan Kadınlar Lahdi gösterilmektedir. Bkz. Kleiner 1984, 160 vd.

¹²⁷ Horn 1972, 182 vd.

¹²⁸ Bu duruşta sol eliyle başını örten mantonun kenarından tutmakta, sağ eli de kucağında durmaktadır. Bkz. Dentzer 1982, 57.

¹²⁹ Borchhardt 1975, 131; Pfuhl-Möbius 1977 Taf 24.

¹³⁰ Richter 1953, 52

¹³¹ Cremer 1992, Abb. 13.

¹³² Dumanlıoğlu 2005, 25.

anne olduğu söylenebilir. Bu bakımdan duruşun kocasına değil ama oğullarına son yolculuğunda eşlik eden bir ifadesi olduğu şeklinde açıklanabilir. Kadın bu tip betimlerde eğlenceden uzak, kendi içine kapalı, hüzünlü havada yer alır. Khiton ve üzerine giydiği başını da örten manto/himationa sıkı sıkı sarınmış haliyle bunu belli etmektedir¹³³. Ancak figürün başı korunmadığından yüz ifadesi hakkında bir değerlendirme yapmak güçtür.

Figürün duruşu arkalıksız bir taburede uzun süre oturan bir kişinin istemsiz olarak kamburlaşmasını yansıtır şekilde doğal durmaktadır. İ.Ö. 1. yüzyıl örneklerinde figürlerin şematik biçimde dik durduklarını ve orantısız bir biçimde üst gövdelerinin uzun betimlendikleri görülür. Ancak Khios'tan gelen ve J. C. Wulfmeier tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen steldeki kadının duruşu ile aralarındaki fark gözlenebilir (Lev. Xb)¹³⁴. Aigai steli üzerinde tasvir edilen figürlerin stilistik açıdan bütünlük arz ettiği açıktır.

Elbise kıvrımları derin ve değişken yapıda ve birbirini kesen zikzaklar şeklinde verilmiştir. Pileler oluşturarak düşen giysi parçası, ayakların hemen üzerinde plastik katlar yapar. Vücudun hareketine bağlı olarak kumaşın büzgüler oluşturmasıyla giyside duruştan kaynaklı bozulmalar bütün doğallığıyla görülür. Diphros ile bacakları arasındaki kıvrımın tek düze ve boru şeklinde aşağı inmiyor oluşu önemlidir. Çünkü bu özellik steller üzerinde İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmektedir. Samos Vathy'den ele geçen örnek aradaki farkı göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Lev. XI a)¹³⁵. Yüzyıl sonuna gidildikçe detayların daha şematize ve yüzeysel çizgilerle verildiği yine Samos'tan ele geçen stelde açıkça görülür¹³⁶.

¹³³Bruns-Özgan 1987, 244.

¹³⁴Wulfmeier 2005, 155, Taf 26-2.

¹³⁵Horn 1972, Taf 85 Nr. 167.

¹³⁶Horn 1972, Beil 17 159a Nr.; Taf. 72, Nr. 112, 113.

Stelde oturan kadını N. Stringaris tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen ve Treviso Müzesi'nde bulunan eserle karşılaştırmak gerekir (Lev. XI b)¹³⁷. Duruş ve elbise kıvrımları oldukça benzer yapıda işlenmiştir. Elbise kıvrımlarındaki derin ve katı/sert durmayan drapelerin benzerini Aiolis bölgesinde, Mytilene'den ele geçen ve R. Felsch tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen bir stelde (Lev. XIIa)¹³⁸ ve Kerkyra'dan gelen ve yine yüzyıl ortalarına tarihlenen bir başka eserde de görmek mümkündür (Lev. XIII)¹³⁹.

---

¹³⁷ Stringaris 1965, 32, Ayrıca Bkz. Mitropoulou 1976, 30, Nr. 11.

¹³⁸ Felsch 1973, 90, Lev. XIII a. Ayrıca Erythrai'den gelen kadın torsosu üzerinde kıvrımları da benzerdir. Bkz. Schmidt 1991, Abb. 14.

¹³⁹ Schmidt 1991, 83, Abb. 54.

3.1.3. Saki/Hizmetçi

Steldeki sahnede, klinenin ucunda oturan kadının hemen solunda ve arkasında boyut olarak daha küçük betimlenmiş bir hizmetçi figürü görülür (Lev. XIV). Söz konusu figür cepheden betimlenmiş çıplak bir erkek hizmetçidir¹⁴⁰. Ağırliğini sağ bacağı üzerine vermiş olmasından kaynaklı olarak S profili çizen figür, sağ eliyle de bir lekythos tutmaktadır¹⁴¹. Figürümüzün sol kolu korunmamıştır. Hizmetçinin hemen sağında steli sonlandıran pilaster ile arasında bir Krater(?) yer almaktadır¹⁴². Bu hizmetçinin klinede uzanmış olan sahiplerine buradan servis yaptığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak sakilerin pozu burada olduğu gibi servis yaparken betimlenebildiği gibi¹⁴³, aynı zamanda bir ayağını çapraz olarak atmış, dinlenme pozlarında da görülebilmektedir¹⁴⁴ (Lev. XVIIIb). Hellenistik dönemin heykeltıraşlık sanatındaki etkileri steller üzerinde de görülmekte ve hizmetçilerin duruşları ve hareketleri çeşitlenmekte ve ana figürlere doğru giderken de işlenebilmektedir¹⁴⁵.

Saki/hizmetçi tasvirine oldukça benzer bir örneği, Khios'ta ele geçen ve E. Pfuhl tarafından İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir stel parçası oluşturmaktadır. Söz konusu stelin korunan kısmında sağ tarafta diphros üzerinde oturan kadının sırt kısmı ile bize göre solundaki hizmetçinin gövdesinden bir parça korunmuş olmasına karşın, hizmetçinin çıplak ve havada olan sağ kolunun yapısı benzerdir. Söz konusu stel için J. M. Dentzer sakinin çıplak olmasından dolayı İ.Ö. 4. yüzyıl etkisi gösteren bir eser olduğunu savunmaktadır¹⁴⁶. Günümüzde Oslo Müzesi'nde bulunan ve N. Stringaris tarafından İ.Ö. 350 civarına tarihlenen bir steldeki sakinin (Lev. XVa)¹⁴⁷ ve yine İ.Ö.

¹⁴⁰ Erkek hizmetçileri sakiler ve diğerleri olarak ayırmak gerekir.

¹⁴¹ Hellenistik dönem öncesinde hizmetçi/saki figürlerinin daha çok alabastron tuttıkları belirtilmektedir. Hellenistik dönem örneklerinde böyle bir şart görülmemektedir. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977-79, Nr. 61-63.

¹⁴² Stelde krater, amphora gibi kapların yanı sıra genellikle loutrophorosun kullanıldığı görülmektedir. Cenaze törenlerinde bu formun kullanıldığı düşünülmektedir. Bkz. Cook 1972, 221 vd.

¹⁴³ Horn 1972, Taf 85 Nr. 164.

¹⁴⁴ Fabricus 1999, Taf 5a.

¹⁴⁵ Samos'tan gelen ve İ.Ö. 2. yüzyıl son çeyreğine verilen steldeki hizmetçi buna güzel bir örnektir Horn 1972, Taf 89, Nr. 148, Taf 88, Nr. 158.

¹⁴⁶ Dentzer 1982, 379, Pl. 91, Fig. 552-R 302.

¹⁴⁷ Mitropoulou 1976, 20, Nr. 4.

4. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen ve Leiden Müzesi'nde bulunan eserdeki sakinin duruşları bu görüşü kanıtlar niteliktedir (Lev. XVb)¹⁴⁸.

Sakilerin stellerde yer aldığı ilk örnekler İ.Ö. 5. yüzyıl başlarına tarihlenen Paros ve Thasos stelleridir¹⁴⁹. Özellikle Hellenistik dönemde mezar stellerinde sıkça karşımıza çıkan figürler olarak dikkat çeker. Hizmetçi ve saki betimleri her zaman kendilerine has duruşları ve boyutlarıyla ana figürlerden kolayca ayrılırlar. Stel geleneğinde tüm Doğu Yunan mezar stellerinde hizmetçi figürlerinin köşelere işlendiği görülür¹⁵⁰. Bir başka detay ise genellikle kadın figür yanına kadın hizmetçi, erkek figür yanına da erkek hizmetçi kullanılmasıdır¹⁵¹. Ancak saki betimleri hizmetçilerden ayrılmaktadır. Sakiler genellikle sahnenin ya da klinenin solunda yer almaktadır¹⁵². Steller üzerinde birden fazla saki betimi pek yaygın değildir¹⁵³.

Hizmetçilerin duruşları genellikle itaatkâr tavrı yansıtır şekildedir. Ellerin karında birleşmesi bunu yansıtan bir ifade olarak kabul edilir. Ancak zaman zaman efendilerine benzer pozisyonlarda da görülürler. Örneğin Hellenistik Dönem'de genellikle kadınlarda, nadiren de erkek figürlerin duruşlarında gördüğümüz pudicitia tipini hizmetçi figürlerinde de görmek mümkündür¹⁵⁴. Ancak en çok dinlenme pozisyonlarında tasvir edilmişlerdir. Hellenistik dönem sonlarına doğru masaya yaklaşarak ve servis için eğilerek kompozisyonda aktif rol oynamaya başlamışlardır¹⁵⁵. Ancak hiçbir zaman aile fertleri ile yakın ilişkide tasvir edilmemişlerdir.

Hizmetçi çocuklar, sakiler ve seyisler genellikle kısa kollu veya kolsuz khiton giymektedirler. Bunun yanında peplos ve himation giydikleri örnekler de vardır. Samos örnekleri dışında Batı Anadolu'da Hellenistik Dönem sakileri genelde

¹⁴⁸ Mitropoulou 1976, 31, Nr.14.

¹⁴⁹ Thönges-Stringaris 1965, Nr. 33 Beil 3, Nr. 34 Beil 5.

¹⁵⁰ Atalay 1990, 289

¹⁵¹ Atalay 1990, 290

¹⁵² Tofi 2006, 831; Şahin 2000, 81 vd.

¹⁵³ Fabricus 1999, 230.

¹⁵⁴ Pfuhl-Möbus 1977, 64.

¹⁵⁵ Saraçoğlu 1997, 66.

giysilidir¹⁵⁶. R. Thönges-N. Stringaris'e göre Hellenistik Dönem'de Heroik ifade anlamı taşıdığından sakiler çıplak betimlenmektedir. Daha sonra da; "...ölü yemeği sahnesi yaygınlaşmış ve kahramanlık anlamı ikinci plana atılmıştır. Yerini aile kavramına bıraktığından figürler giyinik olarak betimlenmiştir..." der¹⁵⁷. Bu şekilde tasvir edilmeleri aynı zamanda ikonografinin hellenleştirilmiş olduğunun göstergesi olarak kabul edilir¹⁵⁸.

Aigai steli üzerinde betimlenen sakinin çıplak olması sebebiyle Samos örnekleri ile karşılaştırılabilir. Ayrıca içki servisinin kepçe ya da oinokhoe ile yapılması yine Samos kökenli örneklerde¹⁵⁹ oldukça yaygındır. İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen ve günümüzde Samos Vathy Müzesi'nde bulunan eserde sağ tarafta betimlenmiş saki ile duruş oldukça benzerdir (Lev. XIa)¹⁶⁰.

Hellenistik Dönemde hizmetçilerde görülen bir başka özellik ise betimlerdeki boylarının daha da kısılmasıdır. İ.Ö. 1. yüzyıl sonlarına doğru artık sadece doldurma motifi olarak görülürler¹⁶¹. E. Atalay, Hizmetçilerin bu durumunu efendileri ile aralarındaki farkın vurgulanması şeklinde açıklamaktadır¹⁶². Aigai stelindeki betimde sakinin boyu efendilerinden küçük yapılmış olmakla birlikte İ.Ö. 1. yüzyıl örneklerindeki gibi kısa boylu ya da sahneye sığdırılmış halde değildir. Sakiler genellikle içki kabının yanında içki servisi ile ilgilidirler.

Hizmetçilerin ve sakilerin sahnenin kenarlarında yer almak dışında çerçeve üzerine taşıdığı eserler de vardır. Bunun ilk örnekleri Attika mezar kabartmalarında görülür. E. Atalay, bu betimin Batı Anadolu'da yalnızca Ephesos stellerinde görüldüğünü ve Geç Hellenistik Dönemle birlikte bu özelliğin kaybolduğunu belirtmektedir¹⁶³.

¹⁵⁶ Saraçoğlu 1997, 583.

¹⁵⁷ Thönges-Stringaris 1965, Nr. 13 Beil. 27.

¹⁵⁸ Dentzer 1982, 423; Tofi 2006, 831 vd.

¹⁵⁹ Horn 1972, Taf 86 Nr. 141, 144, 148, 159, 165 vd. Ayrıca Samos dışında diğer merkezlerde de elinde küçük Oinokhoe tutan saki betimleri görülür. Bkz. Şahin 2000, TB7.

¹⁶⁰ Horn 1972, Taf. 85, Nr. 167.

¹⁶¹ Şahin 2000, 81. Ayrıca bkz. Schmidt 1999, 110 vd. Schmidt kenarlarda yer alan hizmetçilerin küçülmesinin tarihlemede bir kriter olduğunu düşünmektedir.

¹⁶² Atalay 1973, AA, 234.

¹⁶³ Atalay 1988, 29.

Hizmetçi ve saki figürleri steller üzerindeki sahnelerde ayrı ayrı yer aldıkları gibi aynı sahne üzerinde birlikte tasvir de edilmiştir. Kuşkusuz hizmetçi/saki betimi olmayan steller de görülmektedir. Ancak burada betimlerdeki kişiler diğerlerine oranla daha mı az soylu olmaktadır sorusu akla gelmektedir. Bunun cevabı belki de ikonografide gizlidir. Klasik Dönem örneklerinde ölü yemeği sahnesini ölümsüzleştirmek ve heroik ifadeyi güçlendirmek için figürlerin çıplak betimlenmesi yolu seçilirken, Hellenistik Dönemle birlikte figürler giyinik olarak karşımıza çıkarlar¹⁶⁴. Sahnedeki kahramanlık ifadesinin at ve zırh tasvirleri ile verilmesi yoluna gidilmiştir. Stellerin halk sanatını yansıtan ve detaylarına çoğunlukla dikkat edilmeyen eserler oldukları düşünülebilir. Sanatçının stel üzerindeki sahnede yeterli yere sahip olmamasından ya da seri üretim yapıyor olması gibi sebeplerden dolayı bazı yardımcı figürlere betiminde yer verememiş olması da muhtemeldir.

---

¹⁶⁴ Thönges-Stringaris 1965, Taf. 27, Nr. 13

3.1.4. Seyis/Binici (?)

Sahnede kline üzerinde uzananların sağında, atın hemen yanında yine 4/3'lük bir dönüşle sağ kolunu solunda bulunan atın yelesine doğru uzatmış, atın yularından tutarak gitmesini engeller bir pozisyonda ve kendi soluna dönük şekilde, klinede uzananlardan küçük olarak betimlenmiş bir figür bulunmaktadır. Vücut ağırlığını sağ ayağı üzerine vermiş olan figür, kısa bir khiton giymektedir (Lev. XVI).

Bu figürün kline üzerinde uzananlardan biri olup olmadığı tartışmalıdır. Betimin boyu uzananlardan küçüktür ve sahnenin solunda yer alan hizmetçi ile aynı boyda yapılmıştır. Bu yüzden söz konusu figür, atla olan ilişkisinden ötürü seyis olabilir. Ancak H. Özek'in "*..atın yanında betimlenen genç erkek figürlerin çocukluk çağında ölen erkekleri simgelemektedir..*" görüşünü dikkate almak gerekir¹⁶⁵. Bu görüşün, daha çok katlı stellerdeki betimler için geçerli olduğu düşünülebilir. Çünkü bu tip stellerde üst sahnede ölü yemeği sahnesi işleniyorken, alt sahnede atlı binici olarak ya da yanında betimlenerek kişinin hayatından kesitlerin sunulduğu hikayeci bir anlatım amaçlanır¹⁶⁶. Tek resim alanına sahip stellerde ise, arada sahneyi ayırıcı bir unsur olmadıkça betimlenen figürün seyis olduğu düşünülmektedir. Dikkatle bakıldığında stelin sağ tarafında kline üzerinde uzanan erkek figürün omzundan, stelin sağ üst çerçevesine doğru çekilmiş bir perde görülür. Bu da anlatımın narratifleştirildiği/hikayeleştirildiği ve ölen kişinin yaşamından bir kesit sunulduğu hissini uyandırmaktadır. Figürün boyutlarının uzananlardan küçük yapılmış olmasını ise, stelde yeterli yerin kalmamış olması ya da uzanan figürün çocukluğu şeklinde açıklanabilir. Bu görüşe uygun bir örnek Pergamon'dan gelmektedir. Üçgen alınlıklı ve tek resim alanına sahip stelin sol üst tarafında dikdörtgen bir çerçeve içerisinde at üzerinde bir binici betimlenmiştir. Aigai stelindeki perdenin yerini çerçeve almıştır (Lev. XVII a)¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Özek 2003, 50, Kat. 8.

¹⁶⁶ Şahin 2000, 81 vd., KA 6, KA 19, KB 1.

¹⁶⁷ Fabricus 1999, 59, Abb.14. Kişinin hayatından kesitlerin yer aldığı tek resim alanlı steller içerisinde bir başka örnekte perde, stelin üst yarısı boyunca içbükey olarak devam etmekte ve üst çerçeve ile arasında kalan arada arka arkaya üç atlı süvari yer almaktadır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1971, Taf. 273, Nr. 1899.

Aigai stelinde görülen at ve yanındaki figür, Hellenistik Dönem boyunca kullanımına az rastladığımız bir tiptir. En benzer örnek, Pfuhl-Möbius tarafından İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen, Kyzikos'tan ele geçmiş ve bugün Louvre Müzesi'nde korunan tek resim alanlı stelde karşımıza çıkar¹⁶⁸. Bu stelde de Aigai stelinde olduğu gibi narratif anlatımın kullanıldığı gözlenmektedir.

---

¹⁶⁸ Pfuhl-Möbius 1971, 462, Taf. 276, Nr. 1918.

3.2. Sahnede Betimlenen Hayvan Figürleri

Ölü yemeği sahnesinde betimlenen figürler arasında çeşitli hayvanlar bulunmaktadır. En çok görülen hayvanlar ise Aigai stelinde olduğu gibi yılan ve at tasviridir¹⁶⁹. Ancak bunun dışında masa altında betimlenen köpek figürleri de görülür. Genellikle kullanılan köpek, av köpeğidir. Steller üzerinde köpek tasvirleri, ölen kişinin hayatında sadakat ve dostluğun simgesi olarak görülürler. A. Saraçoğlu, köpeğin bulunduğu stellerin sahiplerinin hayata genç yaşta veda eden kişiler olduğunu düşünmektedir¹⁷⁰. Tasvir edilen figürler genç yaşta ölmüş olsun ya da olmasın kişinin soyluluğunu vurgulamakta yardımcı tasvir olarak görülürler. Bunların dışında köpeğin koruyucu özelliği de onun ebedi dünyada da yanında olup onu koruyacağı anlamları da taşıyabilir.

Mezar stelleri üzerinde gördüğümüz hayvanlardan birisi de kuştur. Genellikle burada güvercin betimi görmekteyiz. Güvercin saflığın ve günahsızlığın sembolü olarak görüldüğünden, son yolculuğunda ölen kişiye refakat etmesi onun bu dünyadaki iyiliklerine bir gönderme olabilir. Buna ek olarak bu tip betimlerde kuşun ölünün ruhunu temsil ettiği görüşü de bulunmaktadır¹⁷¹. Bu şekildeki sahnelerde yer alan hayvanların, kişinin hayatından kesitlerin sunulduğu hikayeci bir anlatımın parçası olduğu düşünülebilir.

¹⁶⁹ Mitropoulou 1976, 133, Hellenistik Dönemde öldükten sonra herkes kahraman olarak kabul edildiğinden bu sahnelerde yılan ve at tasvirleri sıklıkla kullanılır.

¹⁷⁰ Saraçoğlu 1997, 64.

¹⁷¹ Grossman 2001, 97, Kat. No. 35, Pfuhl-Möbius 1977, Nr. 37, 43, 98.

3.2.1. Yılan

Aigai steli üzerindeki sahnede yılan, masanın sol ayağına dolanmış şekildedir. Başu klineye kadar çıkmış ve diphrosta oturan kadının sağ eline doğru yönelmiştir. Ancak aşınmadan dolayı aralarındaki ilişki tam olarak anlaşılammaktadır. Kadının avucuna uzanır pozisyonda betimlendiğı düşünölmektedir (Lev. XVIIb). E. Mitropoulou uzanan erkeğın ya da kadının yılanı beslediğı durumlarda bunların tanrı ya da tanrıça olması gerektiğini söylemektedir¹⁷².

Eser üzerinde görölen yılanın kadınla olan ilişkisini stilistik açıdan Ephesos Müzesi'nde bulunan bir kabartmayla karşılaştırabiliriz (Lev. XVIIIa)¹⁷³. Buna benzer bir başka örnek Samos'tan gelmektedir. J. Fabricus tarafından İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen eserde kadın yine sağ eliyle yılanı besler pozisyonudadır (Lev. XVIIIb)¹⁷⁴. Yine aynı yüzyıla tarihlenen ve Samos'tan ele geçen bir başka eser de Aigai stelindeki kadın-yılan ilişkisine benzer bir betim görmekteyiz¹⁷⁵.

Yılan, yeraltı kültüne ait bir varlık olarak yakın doğu'da kullanım görmüştür¹⁷⁶. Hellen dünyasında ise yılanın kutsal bir hayvan olarak ilk ortaya çıktığı yer Girit olarak gösterilmekte ve kithonik bir sembol olarak Geometrik dönemden itibaren mezar için üretilen kaplar üzerinde kullanılmaya başladığı bilinmektedir¹⁷⁷. Bu şekilde ölüm bir yılan formunda toprak altından bu kaplara gelmektedir.

¹⁷² Mitropoulou 1976, 134.

¹⁷³ Mitropoulou 1976, 66, No. 80.; Kyzikos'tan ele geçen ve Schmidt tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen stelde, yılan bu kez stel çerçevesinin üstünden aşağı sarkmış ve kadının elinden bir şey yer pozisyonudadır. Bkz. Schmidt 1999, 110, Abb. 71.

¹⁷⁴ Horn 1972, Taf. 86, Nr. 142; Fabricus 1999, Taf 5a.

¹⁷⁵ Horn 1972, Fig. 142

¹⁷⁶ Sümer mitolojisinde Nidaba ve Ninlil adlı tanrıçalar yılanlı tasvirlerle sahiptir. Mısır'da ise yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilen Apophis' tasvirleri yılan şeklinde yapılmıştır. Bkz. Ürkmez 2012, 303. Ayrıca Bkz. Frothingham 1916, 175.

¹⁷⁷ Caskey 1915, 237 vd.; Ürkmez 2012, 305.

Steller üzerinde, ölü yemeği sahnelerinde yılan betimi Hellenistik Dönem'den itibaren görülür¹⁷⁸. Yılanın ölü yemeği sahnesinde yer alması ile ilgili olarak birçok görüş bulunmaktadır. İlk görüş S. Seidl, L. Malten ve M. Küster tarafından ortaya atılmış olup, bu, yılanın bir ruhu temsil ettiği yönündedir. Ancak N. Stringaris bunlardan farklı olarak yılanı, uzanan kahramanın bir parçası olarak nitelendirmektedir¹⁷⁹. S.S. Hansen, bu figürün steller üzerinde yer almasını, Samos'ta ele geçen steller üzerinde, diğer atölyelere göre daha fazla sayıda bulunmuş olmasından dolayı, yılan figürlerini Samos atölyesinin bir özelliği olarak göstermektedir¹⁸⁰. Ancak Hellenistik dönem boyunca çeşitli merkezlerden ele geçen örnekler bunu desteklememektedir.

E. Mitropoulou adlı araştırmacı, yılanın ölü yemeği sahnelerinde onaltı farklı şekilde betimlendiğini tespit etmiştir¹⁸¹. Ancak genellikle klinenin önünde yer alan mensa ile olan ilişkisi dikkat çekicidir. Masanın ayağına sarılmış olarak ya da altında kıvrılmış şekilde¹⁸² ve çoğunlukla masaya doğru ya da uzanan erkeğin elindeki phialeye doğru yönelirken görülmektedir. Bunların dışında nadiren, ağaca sarılmış olarak karşımıza çıkar. Bütün betimlerin en ilginç ise, saki tarafından bir yılanın beslendiği sahnedir¹⁸³. Yılanın, ölüyle ve onun çevresiyle ilişkili olması beklenirken, sahnede sakiye yönelmiş olması şaşırtıcı olarak değerlendirilebilir.

Hellenistik Dönem Batı Anadolu mezar stelleri üzerinde yer alan yılan betimlerinin dekoratif bir amaçla da kullanıldığı gözlenmektedir. Halikarnassos Yarımadası'ndan gelen bir stelin çerçevesi üzerindeki yılan, dekoratif amaçlı olarak yapılmıştır. S.S. Hansen bu örneği, ünik olarak nitelendirmektedir¹⁸⁴. Ayrıca yılanın sahnedeki konumu onun iyi ya da kötücül anlamı hakkında da bilgi vermektedir.

Sahnede uzanan figürün vücuduna dolanıp eline başını koyması gibi sahneler kişinin ölümlü olduğunu ancak aynı zamanda ebediyete kadar var olmasının bir

¹⁷⁸ Mitropoulou 1976, 133, Thasos Mus. No.32 ve Tegea mus. No. 132.; Ayrıca bkz. Richter 1930, 36.

¹⁷⁹ Mitropoulou 1976, 30 vd.

¹⁸⁰ Hansen 2008, 130.

¹⁸¹ Hansen 2008, 131.

¹⁸² Stringaris 1965, Nr.142.

¹⁸³ Horn 1972, Beil. 24, 17.

¹⁸⁴ Hansen 2008, 131, Fig. 9-10.

sembolü olarak görülebilir¹⁸⁵. Sahnede tek yılanın tasvir edilmiş olması betimlenen figürlerden bir kişinin vefat ettiğine işaret etmektedir. Çünkü İ.Ö. 2. Yüzyıla tarihlenen Miletos kabartması üzerindeki birden fazla yılan tasviri her figür için ayrı olarak kullanıldığını gösterir¹⁸⁶.

---

¹⁸⁵ Pfuhl-Möbius 1979, Nr. 1546.

¹⁸⁶ Pfuhl-Möbius 1979, Nr. 1461.

3.2.2. At

Aigai steli üzerinde sağ tarafta şeffaf bir perdeyle ana sahneden ayrılmış olan kısımda, kline üzerinde uzananların hemen sağında, bir at betimi yer almaktadır. Figür 4/3'lük bir dönüşle profilden verilmiştir (Lev. XIX). Başını sola doğru döndürmüş ve cepheden betimlenmiştir. Ağız ve burun kısmı fazla korunamamıştır. Atın başı cepheden verilirken boynunun buna bağlı olarak gerildiği görülür. Seyis ya da binicinin sol elini atın gövdesine atmış olması; ya dizginlerinden ya da yelesinden tutmak amaçlı olarak değerlendirilebilir. At üzerinde herhangi bir dizgin görülmez. M. C. Bishop'a göre dizgin gibi bazı detaylar boya ile verilmektedir¹⁸⁷.

Hellen mezar ikonografisinde at, dönemler boyunca sevilerek kullanılan bir figürdür. Söz konusu figür av, savaş ve ekphora sahnelerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ancak tek başına kullanımı nadirdir¹⁸⁸. Çoğunlukla ölünün yanında ya da üzerinde bir binici ile temsil edilmektedir. Ölü yemeği sahnelerinde ise neden kullanılmış olabileceği ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu konudaki ilk tartışmalar 1878 yılında başlamış olup, M. Sallet adlı bir araştırmacı, uzanan figürün bir atlı olduğunu ileri sürmüştü ve G. Deubner de bu görüşe katılmıştır. Daha sonra L. Gardner bunun ölüm tanrısının bir personifikasyonu olduğu yönünde bir karşı görüş belirtmiş ve bunu da mezarlarda gömülen hayvanlarla ilişkilendirmiştir¹⁸⁹. N. Stringaris ise bunun khitonik, yani ölüm sonrası ile ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁹⁰. Bunların dışında, eğer at üzerinde bir binici varsa, bu binicinin ölen kişinin kendisi olduğu ya da ölü kültü anmalarında yapılan atla ilgili sportif yarışları temsil ettiği varsayılır. Bazen de at, kurban hayvanı olarak değerlendirilmiştir¹⁹¹.

¹⁸⁷ Özellikle Roma Erken imparatorluk dönemi asker stellerine bakıldığında atların dizginli ve zırlı olarak betimlendiklerini görüyoruz. Ancak Hellenistik dönemde bu tip detaylar at üzerinde nadir olarak yansıtılmaktadır. Bkz. Bishop 1988, 67 vd.

¹⁸⁸ Cremer 1992, 63, Abb. 9.

¹⁸⁹ Gardner 1896, 83; Thönges-Stringaris 1965, 14 vd.

¹⁹⁰ Thönges-Stringaris 1965, 58. Bu tip betimlerin Dionysos, Zeus Meilikhos-Philios ve Asklepios gibi tanrısal kültlere atfedildiği örnekler de vardır. Bkz. Larson 1995, 44 vd.

¹⁹¹ Cenaze ziyafeti ile ilgili en ilginç yorum, Borchhardt'dan gelmektedir. Myken, Argos, Girit ve Kıbrıs'ta önemli kişilerin mezarlarında insan ve hayvan kurban edildiğini belirterek cenaze ziyafetindeki insanların aslında ölen kişiyle beraber mezara gömülmesi gerektiğini, fakat eski geleneklerin modern düşünce ile yumuşadığını ve yalnızca betimlerinin mezara bırakıldığını belirtir. Bu yorum belki de at betimleri için geçerli olabilir. Bkz. Borchhardt 1968, 187 vd.

Hellen dünyasında steller üzerindeki at betimini ilk kez İ.Ö. 5. yüzyıl sonlarında görmekteyiz. İlk örneklerde at figürü sol üst köşede profilden baş tasviri şeklinde yer almıştır¹⁹². Anadolu-Pers Sanatı'na ait mezar stelleri üzerinde de bu betim devam etmiştir. Satraplık merkezi olan ve Paradeisosu'nda av şölenlerinin yapıldığı Daskyleion kenti ve civarından ele geçen steller üzerinde narratif bir üslupta, Pers yaşamından kesitlerin sunulduğu görülmektedir¹⁹³. At yalnızca Persler için değil aynı zamanda Hellen dünyasında da önemli bir yere sahiptir. Zaten bunu Ksenophon'un¹⁹⁴ sözleri de destekler niteliktedir.

Hellenistik Dönem'de özellikle Kuzeybatı Anadolu'da, Antik Dönem'de Mysia olarak anılan bölgede üretilmiş stel yontular üzerinde özellikle Miletopolis ve Kyzikos'tan ele geçen steller üzerinde atlı figürler oldukça yaygındır. Bu tespit Pers etkisinin bölgedeki stel üretim merkezleri için devam ettiği şeklinde yorumlanmıştır¹⁹⁵.

Genellikle sahnelerde tek bir at betimi görmekteyiz ancak bazı sahnelerde birden fazladır. Örneğin Mytilene'de ele geçen bir mezar stelinde üç tane at başı betimi bulunmaktadır¹⁹⁶. Bu tip çeşitlemeler İ.Ö. 4. yüzyıl sonlarına kadar görülür. Hellenistik Dönem boyunca mezar stelleri üzerinde birden fazla at figürü yaygın olarak görülmez. Ölü yemeği ikonografisi artık olgunlaşmış ve kalıp hale gelmiştir. At, genç yaşta ölen erkekleri simgelemekte ve onun bir nevi kahramanlaştırma ile onurlandırılmasını sağlamaktadır. Khitonik yani ölüm sonrası dünyaya ait bir varlık olarak atın, böylelikle tanrılara ya da kahramanlara hizmet ettiği kabul edilmektedir¹⁹⁷.

¹⁹²Thönges-Stringaris 1965, 18 vd., Taf 15/I.2, 16/2, 22/2, 27/I.2, 28/I.2, 29/ I. 2

¹⁹³ Polat 1998, Lev X, a, Lev. XI., a, Lev. IX, a.

¹⁹⁴ Ksenophon, atla ava çıkmanın, gençlerin beceri kazanmaları için çok önemli ve gerekli mükemmel bir faaliyet olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Ksenop. Kyr. I.2.9.II; I.4.II.. Ayrıca Platon da atla yapılan avın sportif ve pedagojik eğitim olarak gerekli olduğundan bahsetmektedir, bkz. Plat., leg. VI, 763b; VII, 824a, krş. I.633 a-b.

¹⁹⁵ Fabricus 1999, 46.

¹⁹⁶ Mitropoulou 1976, 17.

¹⁹⁷ Mitropoulou 1976, 43.

Atölye tercihleri sahnedeki betimlerin farklılıklarına sebep olmaktadır. Örneğin, Hellenistik Dönem Miletopolis mezar stellerinde, katlı steller üzerinde, at ve binici tasvirleri alt sahnede ayrıca yer almakta ve genellikle de binici atın yanında değil, üzerinde tasvir edilmektedir¹⁹⁸. Samos örneklerinde ise at betimi çoğunlukla sahnenin üst sağ ya da sol çerçevesinde profilden ve protom olarak verilmektedir. Smyrna mezar stelleri üzerindeki at tasviri ise sınırlıdır (Lev. XXVb)¹⁹⁹.

Hellenistik Dönem Batı Anadolu ve adalarda mezar stelleri üzerinde benzer örneğine ulaşamadığımız bu betimin, eserin genelinde gördüğümüz stilistik özellikleri desteklediğini söyleyebiliriz. Atın ön ayaklarındaki gerginlikten ötürü göğsündeki gerilimin verilmiş olması, 4/3'lük dönüşle birlikte boyun dönüşündeki gerginliğin iyi yansıtılması önemli kriterlerdir.

---

¹⁹⁸ Şahin 2000, KA 22, KA 31, KB 3,KB 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 19, KX 1, KX 7, KX 10.

¹⁹⁹ Smyrna stelleri daha çok ayakta betimlenen kadın ve erkek figürleri ile bilinir. Bkz. Bugnon 2006, 123.

3.3. Sahnede Kullanılan Eşyalar

3.3.1. Zırhlar

Aigai steli üzerinde sahneyi tamamlaması için birçok eşya kullanılmıştır. Bu eşyalardan en dikkat çekici olanları sahnede, üst çerçevenin hemen altında ve üst çerçeve boyunca alt yarıları tasvir edilmiş zırhlardır (Lev. XX)²⁰⁰. Sırasıyla sorguç, miğfer, kalkan, kılıç betimleri görülür. Bu zırhlar, olasılıkla kline üzerinde uzanan figürlere aittir. İki takım halinde dizilmiş olmaları bu yorumu destekler niteliktedir.

Zırhların mezar stelleri üzerinde görüldüğü ilk örneği İ.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen ve Thasos'tan gelen eserdir²⁰¹. Kline üzerinde uzanan iki genç erkeğe ait olan bu zırhlar için L. Malten, duvarda yer alan bu tip zırhların savaşta ölen kişinin aktifliğini göstermek amaçlı olarak kullanıldığını düşünmektedir²⁰².

Mezar stelleri üzerinde zırh tasvirleri, Hellenistik Dönem'de Samos'ta ele geçen steller üzerinde, diğer bölgelerde ele geçen stellerdeki tasvirlerle oranla çoktur²⁰³. Aigai steline benzer zırh örnekleri yine bu merkezden ele geçen eserlerde görülür. R. Horn tarafından İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen stel üzerindeki zırhlar, Aigai yontusu ile benzer yapıdadır (Lev. XXI a-b)²⁰⁴. Bir başka benzer örnek ise yine R. Horn tarafından aynı yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilen ve bugün Oxford Ashmolean Müzesi'ndeki korunan steldedir (Lev. XXIIa)²⁰⁵.

²⁰⁰ Bu tip betimin dışında zırhın bütün olarak verildiği örnekler de mevcuttur. Bkz. Pfuhl-Möbius 1971, Taf. 264 Nr. 1841, Taf. 263 Nr. 1834, Taf. 282 Nr. 1966.

²⁰¹ Mitropoulou 1976, 69.

²⁰² Malten 1914, 219.

²⁰³ Larson 1995, 64.

²⁰⁴ Horn 1972, Taf. 71, Nr. 138., Taf. 86, Nr. 159.

²⁰⁵ Horn 1972, Beil. 20, Nr. 157b.

3.3.2. Kline ve Mensa

Mezar ikonografisinde klineler önemli rol oynar. Özellikle tipleri ve sahip oldukları süslemeler gibi bazı özellikler, eserin içinde bulunduğu dönemi ve üretim merkezini belirlemesi açısından yararlı bilgiler sunar. Mezar stelleri özelinde, ölü yemeği sahnelerinde karşımıza çıkan klinelerin büyük çoğunluğu dikdörtgen formlu ve dışbükey hatlarla ve çan biçimli profillerle zenginleştirilmiş yuvarlak bacaklara sahip tiptedir²⁰⁶.

Hellenistik Dönem’de klineler, hem gerçek mobilyalar olarak hem de ikonografik betim anlamında sadeliğin ortadan kalktığı, yuvarlak bacaklara, aslan pençeleri, sfenksler gibi aksesuarların eklendiği daha zengin bir yapıya sahip olmuşlardır²⁰⁷. Özellikle stellerde, Hellenistik Dönem boyunca kline yastıklarının gittikçe kalınlaştığı tespit edilmiştir²⁰⁸. Aigai stelindeki klinenin bacakları sahnede gözükmediğinden hangi tipte bacaklara sahip olduğuyla ilgili yorum yapmak zordur (Lev. XXII b). Ancak klinenin sade işlenmiş olması Hellenistik Dönem özelliğini yansıtmamaktadır. Ayrıca yastık kısmının ince işlenmiş olması eseri tarihlemeye yardımcı olabilmektedir. Pergamon’dan gelen ve İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen mezar steli üzerindeki kline yastığının inceliği bunu kanıtlar niteliktedir (Lev. XVIIa)²⁰⁹. Bu analogiden hareketle, stelin diğer tasvirlerindeki tarihleyici stilistik verileri de ekleyerek, Aigai stelindeki klinenin bu tarihten daha geç bir tarihe ait olması muhtemel görünmektedir.

Ölü yemeği sahnesi işlenen birçok mezar stelinde genellikle hizmetçi çocukların yanında ya da sahnenin ortasında yemeğin yenebilmesi için bir masa betimi görmekteyiz. Bu masalar genellikle iki tiptedir. Bunlar *Mensa tribes* olarak adlandırılan üçayaklı yuvarlak ya da dikdörtgen masalardır. Ancak bazı durumlarda sahnede masa yer almamaktadır. Ancak bir cenaze yemeğinin tasvirinde, o tasvire

²⁰⁶ Yıldırım 2008, 57, Lev. 78a, Lev. 82 a-b.

²⁰⁷ Yıldırım 2008, 59.

²⁰⁸ Pfuhl-Möbius 1979, 360.

²⁰⁹ Mitropoulou 1976, 45, No.38.

adını veren yemeğin yenmesi için masanın bulunması gerekmektedir. J. Fabricus bu durumu silah ve diğer eşyaların farklı malzemeden yapılmış olabileceği ile açıklamaktadır²¹⁰.

Aigai steli üzerindeki üzerindeki dikdörtgen masada sırasıyla kek, Aryballos ve ekmek betimi yer almaktadır (Lev. XXIIIa). Bu tip betimlerde genellikle piramidal kesilmiş kek, ekmek ve masada bir aryballos betimi, kalıp olarak ölü yemeği sahnelerinde yer alır. Örneğin yeraltı inancı ve ölümlle ilgili olarak, nar kullanılmıştır²¹¹. Bunun dışında masa üzerinde, kişinin hayatından kesit detayların aktarılması amacıyla, kitap ve yazı gibi eşyalar da yer alabilmektedir²¹². Aigai stelindeki sofrada tarihleme yapabilmek için yardımcı tek eşya, aryballos formudur. Masada yer alan aryballos'un Hellenistik Dönem'de kullanılan tipte olmadığı ancak geç Klasik steller üzerindeki eşyaların şematik olarak kullanımına devam edildiği söylenebilir.

---

²¹⁰Fabricus 1999, 283.

²¹¹Heber 2006, 168. Özellikle klinede betimlenen figürlerin ellerinde tuttıkları yumurta, nar ve lotus gibi ürünler, üreme, yeniden doğma gibi özellikleri olan bitki ve yiyeceklerdir. Özellikle antik dönemde Hera'nın atribütü olan nar, tasvirlerde bunu tutan kadınların bir tanrıça gibi yüceltiildiği ya da evli kadınları simgelediğini düşündürmektedir. Bkz. Ürkmez 2012, 265.

²¹²Fıratlı 1965, 312.

3.3.3. Diphros

Aigai steli üzerindeki sahnede betimlenen diphros, arkalıksız diphrostur. Bol bir kumaşla örtülmüş ve üzerine çokta kalın olmayan bir yastık eklenmiştir. Kumaşın yatay ve içbükey olarak oluşturduğu kıvrımlar, yer yer ışık gölge oyunu yapan derinliktedir. Benzer bir detay, kline örtüsünde de görülür (Lev. IXa).

Hellen Sanatı'nda diphros, özellikle Klasik Dönem vazo ve kabartmaları üzerinde çoğu zaman tanrı ya da kahramanların kullandığı bir mobilya olarak görülür. Kuşkusuz bu betimlerde formsal açıdan farklılıklar vardır. G. M. A. Richter arkalıklı diphroslar arasında 5 ayrı tip belirlemiştir²¹³. Ancak diphroslar arasında en belirgin fark formun arkalıklı ya da arkalıksız olmasıdır.

Ölü yemeği sahnelerinde kadınlar önceleri klineyi erkekle paylaşırken özellikle Hellenistik Dönemle birlikte ayrı bir diphrosta oturmaya başlarlar. Bunun somut örnekleri Mysia bölgesinden gelen örneklerde görülür. Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen mezar stellerinde kadınlar kline üzerinde otururken daha sonra diphros üzerinde oturmaya başlamışlardır²¹⁴.

Aigai yontusundaki oturağı Miletopolis üretimi olduğu varsayılan ve İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen mezar stelleri ile karşılaştırdığımızda, diphrosların çok basit ve detaylandırmadan eser üzerine işlendiği ya da oldukça dar, alçak yapıldıkları görülür²¹⁵. Aigai örneğinde tasvir edilen diphros kumaşındaki dökümün yaratmış olduğu ışık gölge oyunlarının en yakın örneklerini yine Samos stelleri üzerinde görmek mümkündür. R. Horn tarafından İ.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen stelin diphros kumaş kıvrımları ve bu kıvrımların derinliği stil bakımından ve tarihlemede bir kriter olarak bilgi verir niteliktedir (Lev. XXIV a)²¹⁶.

²¹³ Richter 1966, 13 vd.

²¹⁴ Schmidt 1999, 24.

²¹⁵ Şahin 2000, TA 9, 10, KA 28, KB 7

²¹⁶ Horn 1972, Taf. 86, Nr. 141.

3.3.4. Diğerleri

Sahnede yer alan ve bahsedilmesi gereken diğer eşyalardan ilki stelin sol üst çerçevesinin hemen altında yer alan bir kitharadır. Hellen sanatında genellikle Apollon kültü ile ilgili sahnelerde²¹⁷ yer alan söz konusu çalgının mezar stelleri üzerindeki örnekleri yine Apollon adak stelleri²¹⁸ ve az sayıda mezar steli üzerinde görülmektedir. R. Horn tarafından Samos atölyelerinde yapıldığı öne sürülen mezar stellerinin bazılarında da benzer kitharalar yer alır (Lev. IV, Lev. XXIIIb)²¹⁹.

Genellikle 7 telli olarak betimlendikleri bilinen bu çalgının²²⁰, Aigai örneğinde yirmiden fazla teli olduğu tespit edilmiştir. Kithara tasviri yalnız Hellenistik Dönemde değil, aynı zamanda Roma Dönemi mezar kabartmalarında da görülür. Bu kabartmalarda büyük boyutlu kithara örneklerine de rastlanmaktadır²²¹.

Sahnede bahsedilmesi gereken diğer unsurlar ise stelin sağ tarafında yer alan perde betimidir. Belli ölçüde dökümlü duran perde kıvrımlarının diphros ve kline kumaşları kadar kalın olmadığı için döküm yivlerinin derin verilmediği düşünülebilir. Sanatçının bu şekilde perde de bir şeffaflık yaratma istediği söylenebilir. Perdenin sahnedeki amacı ölen kişinin hayatından bir kesiti sunmak olabilir. Aigai stelindeki perdenin benzeri Samos'ta üretilen bir mezar stelinden gelir²²².

²¹⁷ West 1992, 53.

²¹⁸ Özer 2007, 83, Res. 3. 68, 3. 69, Res. 3.74. Sahnede yer alan kithara sebebiyle Aigai steli, Apollon'a adanmış bir adak steli olarak değerlendirilebilirdi. Ancak bu tip adak stellerinde adayanların tanrıya sunuda bulunuyor halde betimlendikleri görülmektedir. Ayrıca mezar steli olarak tanımlanmış birçok tek resim alanlı, ölü yemeği sahnesinde kithara'nın yer aldığı görülmektedir. Bkz.

²¹⁹ İ.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen bu stellerdeki kithara betimleri oldukça benzer yapıdadır. Bkz. Horn 1972, 60, Taf 90, Nr. 152, Taf. 88, Nr. 158, Taf. 86, Nr. 141.

²²⁰ Kithara üzerinde en fazla 12 tel olmalıdır. Bkz. Özer 2007, 84.

²²¹ Özer 2007, 87.

²²² Pfuhl-Möbius 1971, Taf. 267, Nr. 1863.

4. STELİN TARİHLENDİRİLMESİ VE ÜRETİM MERKEZİ

Aigai steli, sahip olduğu yüksek kabartma, figürlerde görülen Barok saç ve kumaş kıvrımlarındaki düzensiz/huzursuz kıvrım ve zikzakların ışık gölge oyunlarıyla, Hellenistik Dönem içerisine tarihlenebilecek bir eser olarak değerlendirilebilir.

Tek resim alanlı Aigai stelinin her iki yanında pilasterler yer alır. Aynı pilaster kullanımının benzerleri İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilen ve Batı Anadolu merkezlerinden ele geçen mezar kabartmalarında sınırlı olarak görülür. Resim alanının büyümesi yani sahnenin tam ortasında yer alan Klinenin her iki yanında pilasterlere kadar boşlukların bulunması ve pilasterlerin işlenmesi şeklindeki detaylar İ.Ö. 2. yüzyıla ait mezar stellerinden itibaren vermeye başlanır. Aigai steli üzerinde pilasterlerin işlenmiş ve bunların incelikli olarak verilmiş olması eserin yüzyıl içinde yer almasını sağlayan bir özelliktir. Genel anlamda İ.Ö. 2. yüzyıl başlarında pilasterlerin daha ince yapıda olmaları ve Hellenistik Dönem sonlarına doğru kalınlaşmaları, Aigai stelinin yüzyıl ortasından geç bir tarihe verilmesini zorlaştırır²²³.

İkonografik açıdan ele alındığında, İ.Ö. 2. yüzyıl sonlarından itibaren ölü yemeği sahnesindeki resim alanı daha da küçülmeye başlar. Yardımcı figürlerin de sahneye sığdırılması için küçültüldüğü dikkat çeker. Bu özelliklere sahip olan stellerde sahnede boşluk görülmemektedir²²⁴. Aigai stelindeki sahne üzerinde bir sıkışıklık gözlenmez. Buna ek olarak sahnede betimlenen zırhların İ.Ö. 2. yüzyıldan itibaren kullanılması yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülen Aigai steli için destekleyici bir unsur olarak kabul edilebilir.

²²³İ.Ö. 129 tarihinde Pergamon'un Provincia Asiae (Asya eyaleti)dahil olması sonrası Pergamon sanatında düşüş olduğu ve sanatçıların Ephesos gibi merkezlere göç ettiği önerisi bulunmaktadır. Bkz. Alzinger 1970, 1698.

²²⁴Saraçoğlu 2000, 181 vd.

Diphros üzerinde oturan kadının himationunda ters kıvrımların bulunması ve oturduğunda diphrosun arkalıksız olmasından kaynaklı olarak vücutta kamburlaşma meydana getirmesi ve bunun doğallıkla yansıtılıyor olması, eseri stilistik açıdan yüzyıl ortalarına tarihlendirmeyi kolaylaştırır²²⁵. Çünkü yüzyılın yarısından sonra giysi ve kumaş kıvrımlarında şematik, kalıp bir yapı dikkat çeker ve İ.Ö. 1. yüzyıl boyunca da devam eder²²⁶. Elbisenin pileler oluşturarak düşen giysi parçasında ayakların hemen üzerinde daha plastik katlarla işlenmiş olması tarihlendirilmesini destekler niteliktedir. Diphrosta oturan kadın ile solundaki pilaster arasındaki boşluğun kapanmamış olması da yüzyılın ilk yarısına verilen bir özelliktir.

Uzanan figürlerin saçlarındaki Barok detaylar, bellerindeki kumaş tomarının içbükey bir yay çizerek dökümü, kıvrım derinliği ve bütün figürlerin stilistik bütünlük içerisinde birbirini destekleyen detayları, Aigai stelinin İ.Ö. 160-150 arasına tarihlendirilebileceğini göstermektedir. Tarihsel olayların gelişimleri de bu öneriyi destekler niteliktedir. Çünkü İ.Ö. 188 Apameia Barış Anlaşması ile Batı Anadolu sulh dönemine girmiş ve Pergamon özellikle II. Eumenes Dönemi'nde (İ.Ö. 197-159) kültürel ve sanatsal etkinliğin merkezi haline gelmiştir²²⁷. Aigai'in de bu refahtan pay aldığı ve bu stelinde bu durumun somut bir göstergesi olduğu düşünülebilir.

Tek resim alanına sahip steller arasında ölü yemeği sahnesinin İ.Ö. 2. yüzyılda sevilerek kullanılan bir konu olduğu ve özellikle Batı Anadolu'da üretim yaptığı varsayılan stel üretim merkezlerinin sahnelerde detay değişikliklerle benzer üretimler yaptıkları görülür. Sahne tasvirinin geniş bir dönem ve coğrafyaya yayılmış olması Aigai örneğini bir atölyeye bağlamayı güçleştirmektedir. Ancak eserin stilistik özellikleri ve Aigai-Pergamon ilişkilerine dayanarak stelin Pergamon üretimi olduğu önerilebilir. Aigai steli Hellenistik Dönem mezar stelleri içinde en iyi işçiliğe sahip örneklerden birisidir. İkonografideki bazı detaylar -ki sakinin çıplak

²²⁵ A. Saraçoğlu bu gibi özellikleri mezar stelleri üzerinde İ.Ö. 2. yüzyıl özelliği olarak nitelendirmektedir. Bkz. Saraçoğlu 2004, 151 vd.

²²⁶ Şematik giysi kumaş kıvrımı örneği için Bkz. Schmidt 1991, Abb. 54.

²²⁷ Kosmetatou 2003, 165.

betimlenmiş olması, kadının yılanı besler şekilde tasviri, mensa üzerinde yer alan yiyeceklerin ve arybalosun kullanımı- bu yoruma katkı sağlar niteliktedir.

BÖLÜM 5. SONUÇ

Çalışmanın konusunu oluşturan stel tipolojik olarak enine tek resim alanlı, naiskos steller grubuna girmektedir. Sahnede yer alan figürlerin duruşlarına göre ölü yemeği sahneli mezar steli olduğu düşünülmektedir. Stel, Aigai 2005 yılı Bouleuterion (meclis binası) kazıları sırasında kuzeyden ikinci giriş önündeki enkaz içerisinde ele geçmiştir. Eser beyaz grenli ince mermerden yapılmıştır. Yontuda, kline üzerinde iki genç erkek figürü uzanmakta ve sol tarafta profilden, diphros üzerinde oturan bir kadın yer almaktadır. Kadının arkasında çıplak olarak betimlenmiş bir saki tasviri vardır. Kline üzerinde uzanan figürlerin sağında şeffaf bir perdeyle ayrılmış kısımda, üst gövdesi 4/3'lük dönüşle protom olarak betimlenmiş bir at görülür. Atın sağında bir elini atın yelesine atmış, kısa Khiton giyen bir figür tasvir edilmiştir. Söz konusu figür de 4/3'lük dönüşle sahiptir. Sahne, her iki yanda dor başlıklı pilasterler ile sonlanır. Stelin üst sınırını belirleyen iki fascialı arşitravin hemen altında kline üzerinde uzananlara ait olduğu düşünülen zırhlar ve bir kithara yer alır.

Sahnedeki figürlerin sıkışık tasvir edilmemiş olmaları, klinenin sahnenin tam ortasında yer alıyor olması, figürlerin yüksek kabartma tekniğinde işlenmesi, giysi katlarının şematik olmayıp, derin ve düzensiz zikzaklar oluşturarak ışık-gölge oyunu yapması ve kline üzerinde uzanan figürlerin saçlarındaki barok detaylar sebebiyle Aigai steli İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilebilir.

Stelin ele geçtiği yer, bouleuterionun hemen doğusundaki kuzeyden ikinci giriş önündedir. Eser, Kapının doğusundaki antik yol üzerine akan enkaz içerisinde bulunmuştur. Paros'ta İ.Ö. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihli Antipariotes evinde ve Iasos bouleuterionu'nda onurlandırma amaçlı olarak kullanım görmüş ölü yemeği sahneli kabartmalar ele geçmiştir. Ancak Aigai stelinin yapıda kullanıldığı varsayılırsa, buraya sonradan getirilip, süsleme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Bölgede ve kentte büyük yıkıma sebep olan ve muhtemelen meclis binasının da kısmen tahribine yol açtığı düşünülen İ.S. 17 depremi sonrasında gerçekleştirilen

onarımlar sonrası eser buraya getirilmiş olmalıdır. Ancak stelin, ilk kullanımında, seri üretim sonucu yapılmadığı, Aigai'li varlıklı bir vatandaşın siparişi üzerine özel olarak üretildiği düşünülmektedir.

LEVHALAR LİSTESİ

Lev. Ia	İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen mezar steli (Şahin 2000, Kat. Nr. TB 1)
Lev. Ib	Aiolis Harita (Allen 1983, 6)
Lev. II a	Aigai hava fotoğrafı (Kazı Arşivi)
Lev. IIb	Bouleuterion Doğu Cephe (Kazı Arşivi)
Lev. III a	Stelin buluntu durumu (Kazı Arşivi)
Lev. III. b	Çavuşköy Steli (Akurgal 1961, 173 Abb. 119)
Lev. IV	Stel Genel
Lev. Va	Kline üzerinde uzananlar detay (Kazı Arşivi)
Lev. Vb	Kline üzerinde uzananlar gece çekimi detay (Kazı Arşivi)
Lev. VIa	İ.Ö. 1. yüzyıl Diadoumenos kopyası (Boardman 2002, 328)
Lev. VIb	Diadoumenos detay (Eissenhauer 2007, Abb. 9.6.)
Lev. VII	Pergamon Hera Tapınağı'nda bulunan Torso (Queyrel 2003, Pl. 69)
Lev. VIII	Samos Torsosu (Horn 1972, Taf. 55)
Lev. IXa	Diphros'ta oturan kadın detay (Kazı Arşivi)
Lev. IXb	Ayaklık detay (Kazı Arşivi)
Lev. Xa	Protopudicitia çizim (Cremer 1992, Abb. 13)
Lev. Xb	Khios stel (Wulfmeier 2005, 155 Taf. 26-2)
Lev. XIa	Samos adası Vathy'den mezar steli (Horn 1972, Taf. 85, Nr. 167)
Lev. XI b	Treviso Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 30 Nr. 11)
Lev. XII	Mytilene'de bulunan mezar steli (Felsch 1973, 90)
Lev. XIII	Kerkyra'da bulunan mezar steli (Schmidt 1991, Abb. 54)
Lev. XIV	Hizmetçi detay (Kazı Arşivi)
Lev. XV a	Oslo Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 20 Nr. 4)

- Lev. XV b** Leiden Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 31 Nr. 14).
- Lev. XVI** Seyis/Binici(?) detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XVII a** Pergamon'da bulunan mezar steli (Fabricus 1999, 59 Abb. 14)
- Lev. XVII b** Yılan detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XVIII a** Ephesos'ta bulunan kabartma (Mitropoulou 1976, 66 Nr. 80)
- Lev. XVIII b** Samos adası'nda bulunan mezar steli (Fabricus 1999, Taf. 5a)
- Lev. XIX** At detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XX** Zırh detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XXIa** Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 71, Nr. 138)
- Lev. XXI b** Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 86, Nr. 159)
- Lev. XXIIa** Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Beil. 20, Nr. 158b)
- Lev. XXIIb** Kline-Mensa detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XXIIIa** Samos'ta bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 86, Nr. 141)
- Lev. XXIII b** Kithara detay (Kazı Arşivi)
- Lev. XXIVa** Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 90, Nr. 152)
- Lev. XXIVb** Pergamon'da bulunan bir portre (Queyrel 2003, Pl. 13, Fig.1)
- Lev. XXV** Smyrna'dan ele geçen İ.Ö. 2. yüzyıl ait mezar steli (Bugnon 2006, Fig. 1)

LEVHALAR

LEVHALAR

Ia- İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen mezar steli (Şahin 2000, Kat. Nr. TB 1)

Ib- Aiolis ve Çevresi (Allen 1983, 6)

IIa- Aigai hava fotoğrafi (Kazı Arşivi)

IIb- Bouleuterion Doğu Cephe (Kazı Arşivi)

IIIa- Stelin Buluntu Durumu (Kazı Arşivi)

IIIb- Çavuşköy steli (Akurgal 1961, 173 Abb. 119)

IV- Stel Genel (Kazı Arşivi)

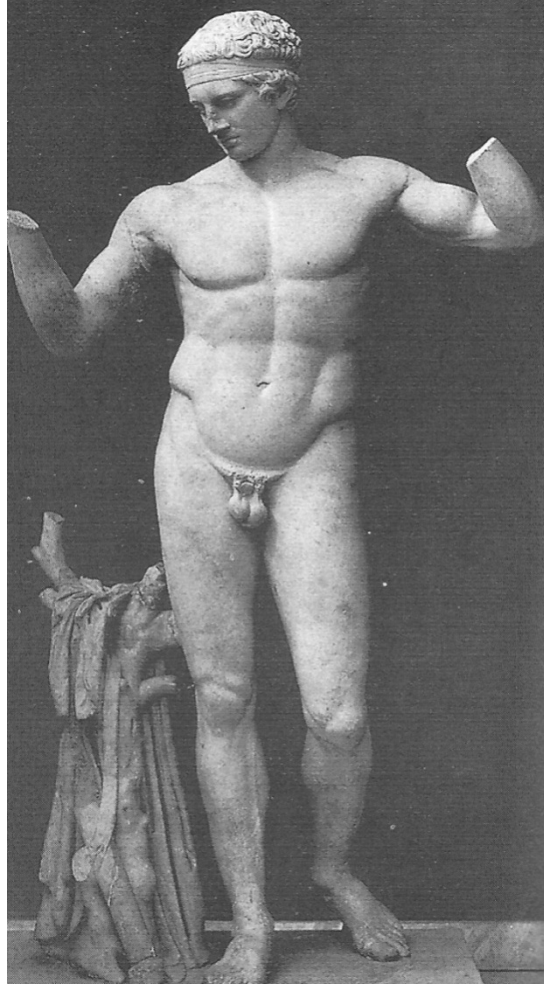

Va- Kline üzerinde uzananlar detay (Kazı Arşivi)

V b- Kline üzerinde uzananlar gece çekimi detay (Kazı Arşivi)

VI a- İ.Ö. 1. yüzyıl Diadoumenos kopyası (Boardman 2002, 328)

VIb- Diadoumenos detay (Eissenhauer 2007, Abb. 9.6.)

VII- Pergamon Hera Tapınağı'nda bulunan Torso (Queyrel 2003, Pl. 69)

VIII- Samos Torsosu (Horn 1972, Taf. 55)

IXa- Diphros'ta oturan kadın detay (Kazı Arşivi)

IXb- Ayaklık detay (Kazı Arşivi)

Xa- Protopudicitia tipi (Cremer 1992, Abb.13)

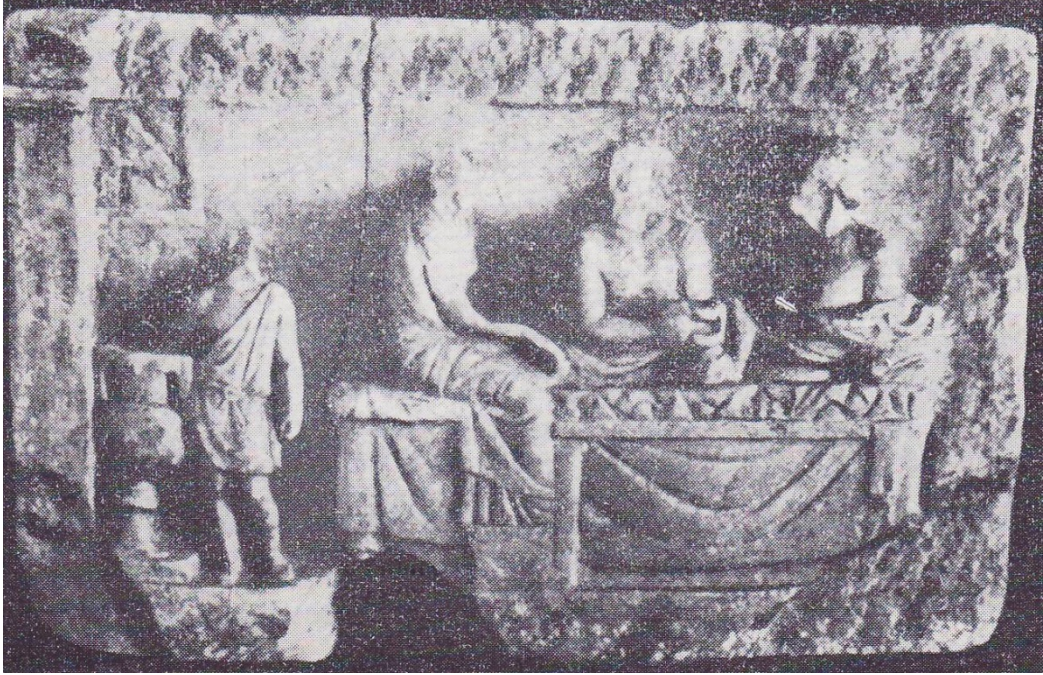

Xb- Khios stel (Wulfmeier 2005, 155 Taf. 26-2)

XIa- Samos adası Vathy'den mezar steli (Horn 1972, Taf. 85, Nr. 167)

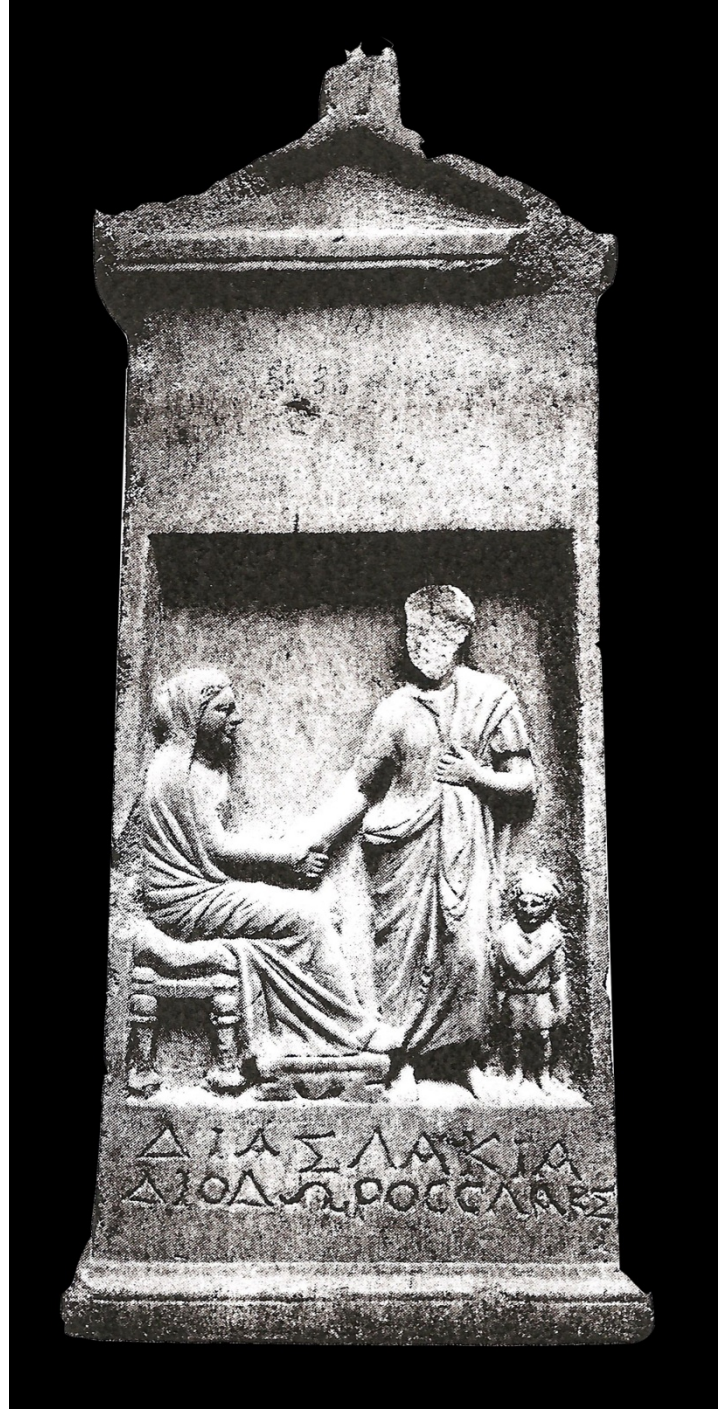

XI b- Treviso Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 30, Nr. 11)

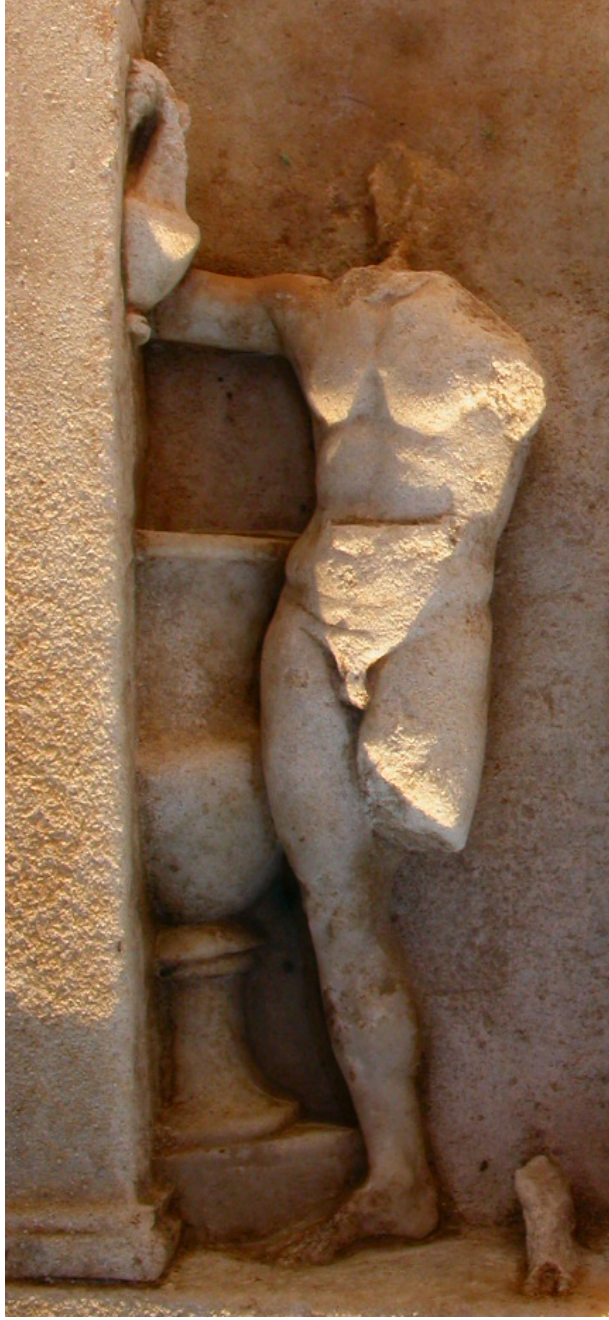

XII- Mytilene'de bulunan mezar steli (Felsch 1973, 90)

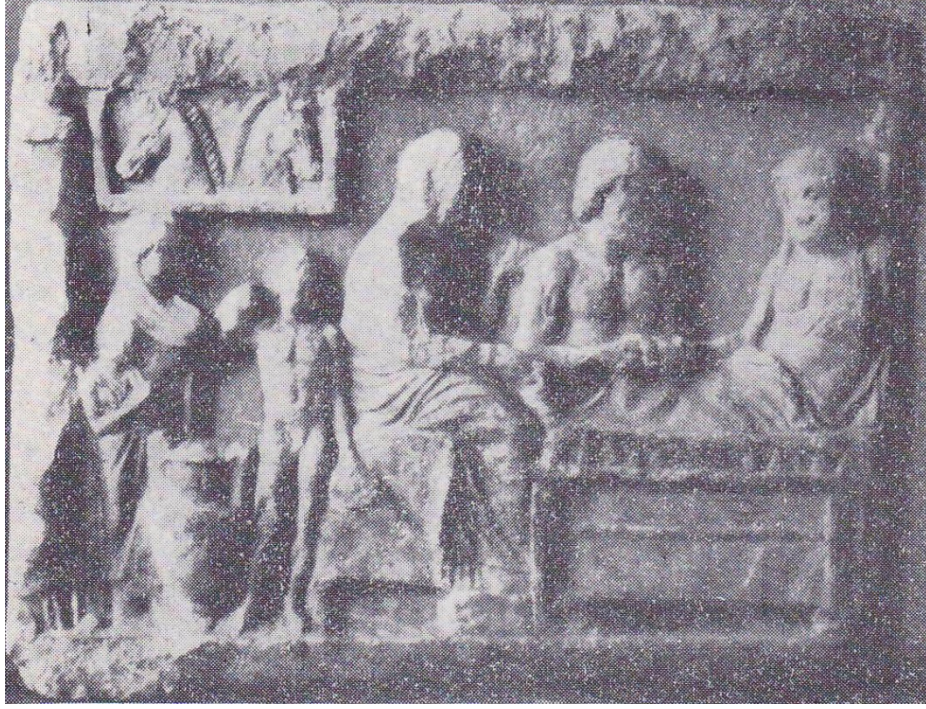

XIII- Kerkyra'da bulunan mezar steli (Schmidt 1991, Abb. 54)

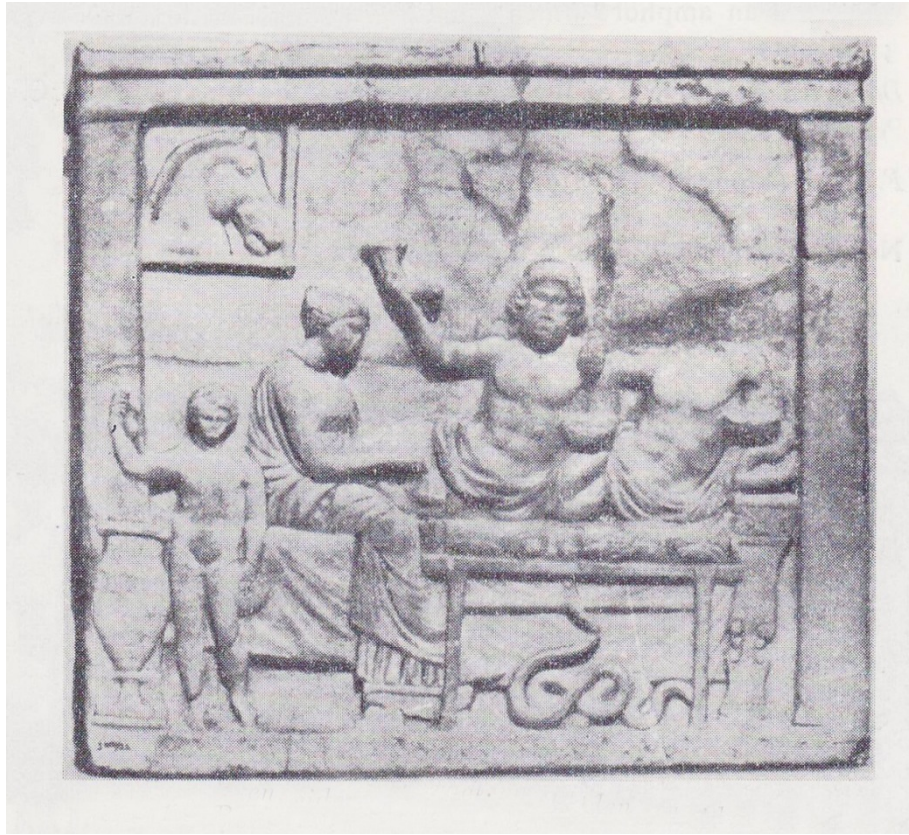

XIV- Hizmetçi detay (Kazı Arşivi)

XVa- Oslo Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 20 Nr. 4)

XVb- Leiden Müzesi'nde bulunan mezar steli (Mitropoulou 1976, 31 Nr. 14).

XVI- Seyis/Binici (?) detay (Kazi Arşivi)

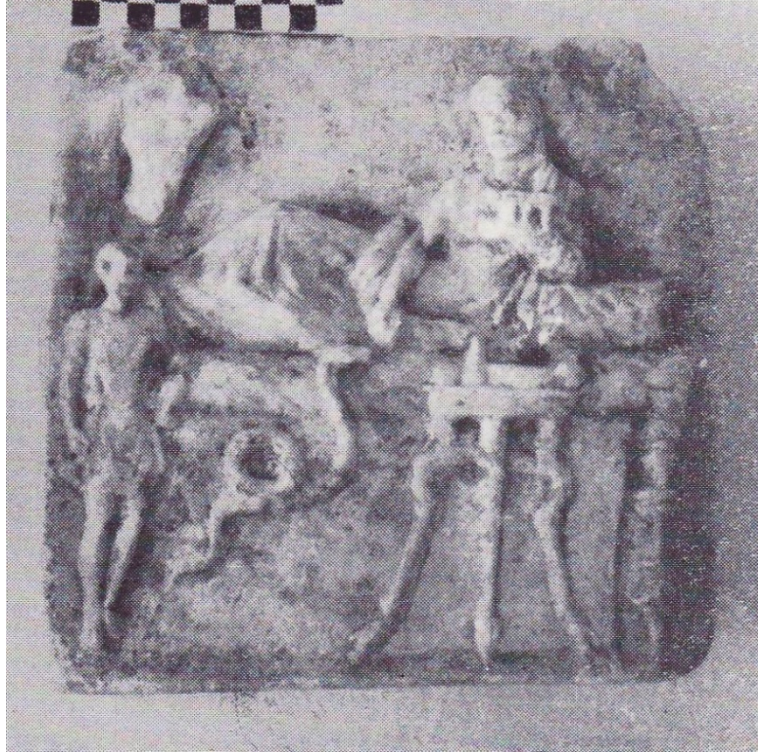

XVIIa- Pergamon'da bulunan mezar steli (Fabricus 1999, 59, Abb. 14)

XVII b- Yılan detay (Kazı Arşivi)

XVIIIa-Ephesos'ta bulunan kabartma (Mitropoulou 1976, 66, Nr. 80)

XVIII b-Samos adası'nda bulunan mezar steli (Fabricus 1999, Taf. 5a)

XIX- At detay (Kazı Arşivi)

XX- Zırh detay (Kazı Arşivi)

XXIa- Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 71, Nr. 138)

XXIb- Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 86, Nr. 159)

XXIIa- Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Beil. 20, Nr. 158b)

XXIIb- Kline-mensa detay (Kazı Arşivi)

XXIIIa- Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 86, Nr. 141)

XXIIIb- Kithara detay (Kazı Arşivi)

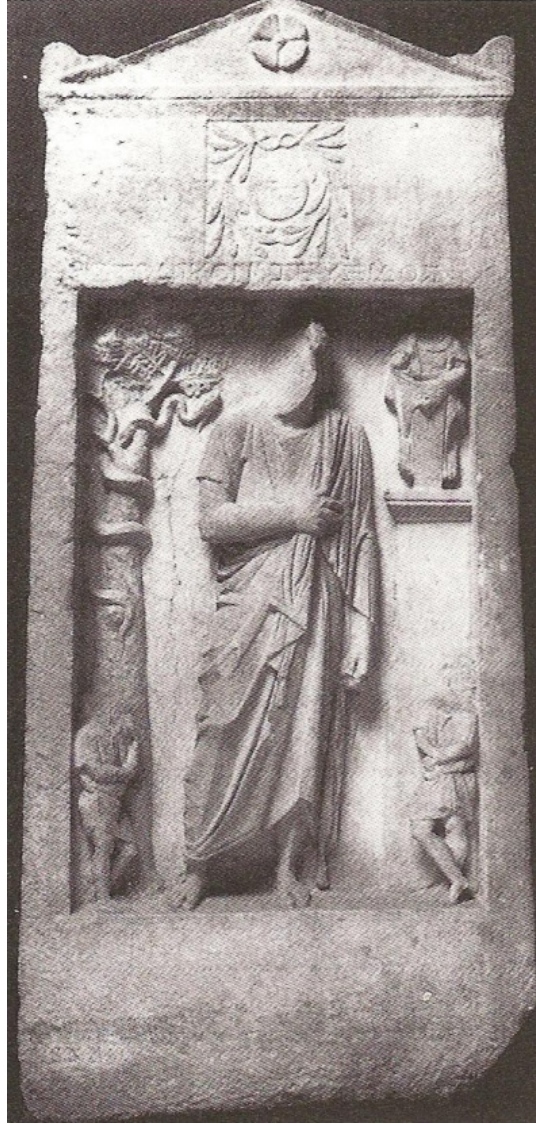

XXIVa- Samos adası'nda bulunan mezar steli (Horn 1972, Taf. 90, Nr. 152)

XXIVb-Pergamon'da bulunan bir krali portre (Queyrel 2003, Pl. 13, Fig.3)

XXV- Smyrna'da ele geçen İ.Ö. 2. Yüzyıla ait mezar steli (Bugnon 2006, Fig. 1)